

przedzone wieloma dyskusjami. W wyniku porozumienia konwent podjął decyzję większością głosów o sprzedaży gruntów klasztornych na tzw. Wadzyniu, bądź sprzedaży folwarku Raciborzany. Uzyskanie kwoty ze sprzedaży było przeznaczone na poczynienie wstępnych inwestycji zabezpieczających zniszczony obiekt pocysterski w Wistyczach, jak też zabezpieczenie skromnego bytu mającego się udać do Wistyczy, zakonnika szczyrzyckiego. Istotną kwestią było poparcie biskupa ordynariusza diecezji pińskiej, Kazimierza Bukraby, który, jak wynika z treści przytaczanych dokumentów, był zainteresowany ratowaniem pocysterskiego zespołu klasztorowego w Wistyczach i sprowadzeniem Cystersów szczyrzyckich. Wydelegowanym zakonnikiem z ramienia opata Magiery został doświadczony duszpasterz szczyrzycki, Dominik Jurkowski, który w latach 1928-1934 był proboszczem w Górze św. Jana²² oraz ekspozytem w Krasnem, zaś nieco wcześniej bo w 1924 roku z polecenia generała zakonu, o. Kasjana został mianowany przez opata Magierę tymczasowym komisarzem w Mogile, dla zaprowadzenia „właściwego porządku” w tamtejszym klasztorze²³.

Z dużym prawdopodobieństwem można domniemywać, iż sprawa przejścia Wistyczy przez opactwo szczyrzyckie w 1936 roku była z wielu powodów bardzo skomplikowana, nie wyłączając w głównej mierze czynników ekonomicznych. Nie ma niestety potwierdzenia dalszych działań konwentu w zachowanym zespole Archiwum klasztoru szczyrzyckiego. Wraz ze śmiercią opata Teodora Magiery (21 I 1937 roku), głównego orędownika przejścia i ocalenia pocysterskich Wistyczy w odległej od Małopolski diecezji pińskiej zdaje się mieć swój koniec. Kolejny, 45 – opat klasztoru szczyrzyckiego Benedykt Bronisław Biros (1937-1956) udał się do diecezji pińskiej z zamiarem zapoznania się ze stanem faktycznym dawnego kościoła i klasztoru pocysterskiego w Wistyczach. Niestety w klasztornych dokumentach nie ma jakiegokolwiek wzmianki o podjęciu dalszych działań w tej sprawie. Widocznym „śladem” łączącym oba odległe od siebie klasztory cysterskie, jest XVII-wieczny obraz z wizerunkiem Madonny z Dzieciątkiem w stylu bizantyjskim, który w 1938 roku przywiózł do opactwa w Szczyrzycu, opat Benedykt Biros, ratując bezcenne dzieło sztuki przed całkowitym zniszczeniem.

²² Schematyzm *Diecezji Tarnowskiej*, Tarnów 1992, s. 581; 583.

²³ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 515; Arch. i BOCist. sygn. XXV. 516.

HUBERT MAZUR* – KIELCE

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW CHĘCIŃSKICH KOŚCIOŁÓW W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W KIELCACH¹

Faktem powszechnie znanym i oczywistym jest, że znakomita część źródeł do historii Kościoła katolickiego znajduje się w zasobach archiwów kościelnych: metropolitalnych, archidiecezjalnych, diecezjalnych, parafialnych czy wreszcie klasztornych². Nie oznacza to jednak, że materiałów pozwalających na zgłębianie tej dziedziny nauki historycznej brak w innych polskich archiwach. Truizmem byłoby twierdzić w tym miejscu, że historyk badający dzieje Kościoła, nie może poprzestawać jedynie na wykorzystaniu materiałów pochodzących z archiwów kościelnych, a winien uwzględnić także zasób poszczególnych archiwów państwowych. Zamiast tego warto dokonać swoistej egzemplifikacji – omówienia materiałów archiwalnych do dziejów konkretnego obszaru, znajdujących się w konkretnym archiwum. Za tego rodzaju przykład piszącemu te słowa posłużyło miasto Chęciny oraz Archiwum Państwowe w Kielcach. Niniejszy artykuł stanowi, zatem próbę odpowiedzi na pytanie, jakich źródeł badacz historii chęcińskich kościołów może spodziewać się w zasobie wyżej wymienionego archiwum.

Zamierzeniem autora jest prezentacja, usystematyzowanie i omówienie tych materiałów archiwalnych znajdujących się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach, które mogą służyć badaniu dziejów Kościoła katolickiego na obszarze miasta Chęciny. Podkreślić już na wstępie należy, że Autor dokonując przeglądu źródeł nie rości sobie pretensji do uznania pracy za pełną i definitywną anali-

* Hubert Mazur – mgr historii, starszy archiwista w Archiwum Państwowym w Kielcach.

¹ Artykuł ten powstał na bazie pracy dyplomowej: H. Mazur, *Źródła do dziejów Chęcin w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*, Lublin 2009, napisanej na seminarium prof. dr hab. Krzysztofa Skupińskiego, która przechowywana jest w Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz referatu: H. Mazur, *Materiały do dziejów Chęcin w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*, Kielce 2009, przechowywanego w zbiorze referatów Archiwum Państwowego w Kielcach.

² Zob. przede wszystkim: H. E. Wyczański, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989.

zę materiałów archiwalnych. Jasną jest bowiem rzeczą, że ze względu na obszerność i wielogatunkowość archiwaliów stanowiących zasób Archiwum Państwowego w Kielcach, niniejsza publikacja nie wyczerpuje do końca tematu. Wskazywać natomiast może kierunki, w jakich mogą być prowadzone potencjalne poszukiwania.

Jeśli chodzi o ramy chronologiczne artykułu, to wyznaczają je najstarsze i najmłodsze dokumenty dotyczące dziejów checińskich kościołów, a pochodzące z zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach. Są to zatem daty 1530-1990.

Podstawą niniejszej publikacji stała się wnikliwa i długotrwała kwerenda w ponad 40 zespołach archiwalnych wchodzących w skład zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach. Pierwszy etap poszukiwań objął pomoce archiwalne: inwentarze, spisy zdawczo-odbiorcze oraz indeksy poszczególnych zespołów archiwalnych, a także elektroniczne bazy danych SEZAM³ i IZA⁴. Dalszą kwerendę prowadzono już w konkretnych jednostkach archiwalnych.

Dzieje Checin nie doczekały się jak dotąd pełnego, wyczerpującego i nowoczesnego opracowania⁵. Podobną uwagę odnieść należy do checińskiej parafii oraz znajdujących się na obszarze miasta kościołów⁶. Poszczególne autorki ograniczyły swe badania bądź do podania ogólnych informacji o historii świątyni w Checinach, bądź skupiły się na dziejach jednej z nich w konkretnym okresie historycznym. I tak Wiktor Zapart i Małgorzata Karkocha omówili historię parafii Checiny do 1815 r., szczególną uwagę poświęcając wystrojowi kościoła i jego wyposażeniu⁷. Marian Paulewicz naszkicował ogólnie rys historyczny checińskich kościołów i kaplic⁸. W kręgu zainteresowań Lecha Karłowicza znalazły się natomiast dzieje klasztoru franciszkanów w Checinach, ze szczególnym uwzględnieniem starożytności rewiindykację zabudowań zakonnych⁹.

Przed rozpoczęciem omawiania źródeł, które mogą stanowić podstawę badań nad historią Kościoła katolickiego na terenie Checin warto pokrótce przybliżyć dzieje checińskich świątyni, a więc pierwotnego kościoła farnego św. Stanisława,

³ <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php>

⁴ <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/iza.php>

⁵ Łuki tej nie wypełniają ani pozycje archaiczne: W. Grzeźliński, *Monografia Checin*, Kielce 1908; M. Rawita-Witanowski, *Dawny powiat checiński*, Kielce 2001; ani dwa wydawnictwa zbiorowe zawierające artykuły dotyczące wybranych aspektów dziejów miasta: *VII wieków Checin. Materiały z sesji naukowej 24 lipca 1975 r.*, red. Z. Guldón, Kielce 1976; *Checiny. Studia z dziejów miasta XVI-XX w.*, red. S. Wiech, Kielce 1997; ani tym bardziej popularnonaukowa praca *W królewskich Checinach*, red. E. Kosik, R. Nadgowski, Kielce 1996 jak również znajdujący się w serwisie Miasta w dokumencie archiwalnym na portalu polska.pl artykuł: H. Mazur, *Checiny dawniej*, <http://checiny.polska.pl/miastodawniej/index,Checiny,cid,314659.htm>

⁶ Charakter ogólny i wprowadzający może mieć hasło: *Checiny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, Lublin 1979.

⁷ W. Zapart, M. Karkocha, *Dzieje parafii Checiny do 1815 r.*, Kielce 2007.

⁸ M. Paulewicz, *Kościoty i kaplice Checin*, „*Nasza Przyszłość*”, 57 (1982), s. 211-231.

⁹ L. Karłowicz, *Aby sprawiedliwości stało się zadość. Opowieść o klasztorze oo. Franciszkanów w Checinach*, Lublin 1994; L. Karłowicz, *Powrócili po latach. Opowieść o kościele i klasztorze ojców franciszkanów w Checinach*, Kraków 1997; zob. także *Dzieje konwentu franciszkańskiego w Checinach*, Checiny 1994.

kościółu parafialnego św. Bartłomieja, kościoła szpitalnego św. Ducha, nieistniejącego obecnie kościoła św. Jakuba oraz dwóch kościołów klasztornych: Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz św. Marii Magdaleny, a także kilku kaplic.

Najstarszym ośrodkiem oddziaływania kościoła katolickiego na omawianym obszarze była świątynia położona we wsi Checiny, (późniejsze Stare Checiny). Ubóstwo źródeł nie pozwala na określenie dokładnej daty jej ufundowania. Prawdopodobnie nastąpiło to w drugiej połowie XIII w. Na tę datę powstania kościoła wskazywałoby wezwanie św. Stanisława, które otrzymał¹⁰. Prawdopodobnie w tym samym czasie powstała przy nim parafia. Nieznane jest nazwisko fundatora starochecińskiej świątyni. Mógł być nim właściciel wsi Mikulon¹¹. Parafię w Starochecinach zlikwidowano w początkach XVI w. włączając ją do parafii Checiny¹². Przy kościele św. Stanisława w Starochecinach ustanowiono wikariusza manualnego, reprezentującego proboszcza parafii św. Bartłomieja¹³. Pierwotna świątynia wzniesiona z drzewa modrzewiowego przetrwała do XVII wieku, kiedy to została zniszczona przez wojska szwedzkie¹⁴. Nowy murywany kościół w stylu barokowym wznosił w latach 1680-1690 starosta Stanisław Bzdziński¹⁵. Został on zrujnowany w XVIII w., a następnie odnowiony w latach czterdziestych XIX stulecia. Od 1969 r. starochecińska świątynia jest kościołem rektoralnym, spełniającym funkcje duszpasterskie dla mieszkańców Starochecin, Lipowicy, Przemiarek i Podzamcza Checińskiego¹⁶.

Najprawdopodobniej w latach 1306-1325 doszło do lokacji Checin¹⁷, jako ośrodka położonego u stóp Góry Zamkowej. Dotychczasowa wieś Checiny uzyskała nazwę Stare Checiny (obecnie Starocheciny). Zapewne wraz z lokacją miasta wzniesiono murywaną, gotycką świątynię pod wezwaniem św. Bartłomieja i św. Jadwigi, której fundatorem był król Władysław Łokietek¹⁸. Pierwszy kościół miejski podlegał pierwotnie macierzystej parafii w Starochecinach. Dopiero za rządów Kazimierza Wielkiego ewentualnie Elżbiety Łokietkówny erygowano przy nim parafię¹⁹. W świątyni istniało szereg ołtarzy, z którymi powiązane były liczne prebendy²⁰. Parafia poza miastem obejmowała wsie: Polichno, Zgórsko i Skiby²¹. Po zlikwidowaniu parafii w Starochecinach parafia w Checinach po-

¹⁰ F. Kiry, *Checiny w epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, s. 41; Grzeźliński, *Monografia Checin*, s. 44, 55.

¹¹ Paulewicz, *Kościoty i kaplice*, s. 212.

¹² Grzeźliński, *Monografia Checin*, s. 55.

¹³ Paulewicz, *Kościoty i kaplice*, s. 213.

¹⁴ Zapart, Karkocha, *Dzieje parafii Checiny*, s. 17.

¹⁵ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3, *Województwo kieleckie*, z. 3 *Powiat kielecki*, red. J. Łoziński, B. Wolff, Warszawa 1957, s. 13-22.

¹⁶ Paulewicz, *Kościoty i kaplice*, s. 213, 214.

¹⁷ Kiry, *Checiny w epoce*, s. 30.

¹⁸ Paulewicz, *Kościoty i kaplice*, s. 214. Zdaniem Rawity-Witanowskiego, (*Dawny powiat*), s. 54, kościół pochodzi z końca XIV lub początku XV w.

¹⁹ Paulewicz, *Kościoty i kaplice*, s. 214.

²⁰ Tamże.

²¹ Zapart, Karkocha, *Dzieje parafii Checiny*, s. 22.

większyła się o 13 wsi²². Chęcińska fara przeżywała okres rozkwitu do końca lat sześćdziesiątych XVI w., kiedy to za sprawą starosty chęcińskiego Stanisława Szafranca dostała się w ręce kalwinów²³. Miasto stało się wówczas siedzibą kalwińskiej jednostki administracji terytorialnej – dystryktu chęcińskiego²⁴. Proboszcz zmuszony był przenieść się do kościoła św. Ducha²⁵. Rekatolizacja świątyni nastąpiła w 1597 r., w czym duże zasługi miał tutejszy starosta Stanisław Branicki²⁶. Po odnowieniu zniszczonego kościoła, w 1603 r. nastąpiła jego ponowna konsekracja²⁷. Dodać trzeba, że przy świątyni w początku XVII Kasper Fodyga ufundował kaplicę pod wezwaniem Trzech Króli²⁸. Obecnie do parafii Św. Bartłomieja Apostoła w Chęcinach poza miastem Chęciny należą wsie: Korzecko, Mosty, Skiby, Szewce, Zawada²⁹.

Drugim obiektem sakralnym powstałym na terenie Chęcin był klasztor franciszkanów z kościołem pod wezwaniem św. Franciszka z Asyżu. Ufundował go król Kazimierz Wielki, uzyskawszy na to zgodę papieża Urbana V w bulli z dnia 5 marca 1367 r.³⁰ Około 1580 r. kościół klasztorny zajęli kalwini. Świątynię i klasztor udało się odzyskać katolikom w roku 1603³¹. Po 1605 r. kościół sump-tem starosty Stanisława Branickiego został odnowiony, a klasztor także rozbudowany. Świątynię w 1628 r. ponownie konsekrowano. Uzyskała wówczas nowe wezwanie – Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. W 1640 r. przy kościele wzniesiono kaplicę grobową Branickich³². W 1657 r. klasztor został ponownie zniszczony, tym razem wskutek najazdu wojsk księcia Rakoczego. Staraniem i kosztem starosty Stefana Bidzińskiego kościół i klasztor w 1668 r. zostały odbudowane. Największym ciosem dla chęcińskich franciszkanów była kasata ich klasztoru w 1817 r. i przejścia majątku przez państwo³³. Odebrane franciszkanom budynki przeznaczono na więzienie. W ramach prac adaptacyjnych w oknach obiektu wstawiono kraty, drzwi obito blachą, nawę kościoła przepołowiono stropem na dwie części. Całość otoczono wysokim kamiennym murem. Więzienie chęcińskie ze względu na specyfikę budynku (wilgoć, małe okna, panujący półmrok) należało do kategorii ciężkich. Przetrzymano tu przede wszystkim więźniów politycznych, zwłaszcza w okresie po powstaniu listopadowym, styczniowym, rewolucji 1905 roku oraz w czasach I wojny światowej. Więzienie zostało utrzy-

²² Tamże, s. 32.

²³ Według tradycji i niektórych opracowań (Grzeliński, *Monografia*, s. 41) kalwini mieli rzekomo oddać chęcińskie kościoły arianom. Poglądy te zostały odrzucone przez W. Urbana, *Reformacja w Chęcinach*, s. 100.

²⁴ Urban, *Reformacja w Chęcinach*, s. 101.

²⁵ Grzeliński, *Monografia Chęciny*, s. 40, 41.

²⁶ Tamże; Zapart, Karkocha, *Dzieje parafii Chęciny*, s. 53.

²⁷ Paulewicz, *Kościół i kaplice*, s. 215.

²⁸ Tamże, s. 229-231.

²⁹ *Katalog duchowieństwa diecezji kieleckiej*, oprac. D. Olszewski, Kielce 1999, s. 180.

³⁰ Tamże, s. 217.

³¹ Urban, *Reformacja w Chęcinach*, s. 101.

³² *Katalog zabytków*, s. 15.

³³ Paulewicz, *Kościół i kaplice*, s. 219.

mane w dwudziestolecu międzywojennym. Obiekt nie posiadając centralnego ogrzewania, kanalizacji, elektryczności i bieżącej wody cieszył się złą sławą. Umieszczano tu wówczas głównie działaczy komunistycznych. 30 listopada 1927 r. pod naciskiem społeczeństwa, Ministerstwo Sprawiedliwości zlikwidowało Więzienie Karne w Chęcinach³⁴. W poklasztornych murach umieszczono szkołę, sąd grodzki, oraz świetlicę oddziału Związku Strzeleckiego. Po wojnie omawiane budynki zajmowała szkoła kamieniarska (do 1948 r.), następnie Zakłady Mięsne, Spółdzielnia Pracy „Twórczość”. W latach 1968-1972 przeprowadzono odbudowę zniszczonego kompleksu pofranciszkańskiego. Wszystkie budynki pozbawiono charakteru sakralnego - zdjęto krzyże, zniszczono ołtarze, zasypano krypty. Po zakończeniu prac remontowych obiekt został przekazany Wojewódzkiemu Przedsiębiorstwu Turystycznemu „Łysogóry” w Kielcach. W budynkach klasztornych urządzono hotel, kościół przeznaczono na restaurację, reszta kompleksu stanowiła schronisko turystyczne. Od 1980 r. franciszkanie konwentualni rozpoczęli starania zarówno o rewindykację kompleksu klasztornego, jak również o przywrócenie pierwotnej jego funkcji. Dzięki intensywnie prowadzonym działaniom zakonnicy odzyskali własność w 1991 r.³⁵

Niewątpliwie najmniej znaną świątynią Chęcin jest nieistniejący już drewniany kościół pod wezwaniem św. Jakuba. Znajdował się on w granicach posiadłości franciszkanów. Nieznana jest dokładna data powstania świątyni, prawdopodobnie nastąpiło to w XIV w. Nie wiadomo także, kto był jej fundatorem. Być może obiekt ten miał charakter elitarny i służył jako miejsce nabożeństw dla chęcińskich górników. Kościół św. Jakuba w Chęcinach został zniszczony w okresie potopu szwedzkiego³⁶.

Fundację kościoła szpitalnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny datować zapewne należy na przełom XIV i XV wieku. Został on użytkowany według klasycznych wzorów dla budynków szpitalnych poza ścisłą zabudową miejską, przy trakcie do Małogoszcza. W XVI stuleciu w miejscu dotychczasowej, wzniesiono nową znacznie obszerniejszą świątynię, która uzyskała wezwanie św. Ducha. Kościół erygowano w 1569 r. W okresie reformacji, wskutek zajęcia przez kalwinów fary miejskiej, w kościele św. Ducha osiadł proboszcz parafii Chęciny. Tym samym omawiana świątynia przez około 30 lat pełniła funkcję kościoła parafialnego. Rekatolizacja kościoła św. Bartłomieja i powrót doń parafii w początkach XVII w. sprawiły, że świątynia św. Ducha opustoszała i zaczęła popadać w ruinę. Dzięki wójtowi chęcińskiemu i muratorowi Kasprowi Fodydze przeprowadzono jej restaurację. Po sprowadzeniu do Chęciny kalarysek, które przejęły kościół św. Marii Magdaleny, do świątyni św. Ducha w 1673 r. powrócił proboszcz szpitalny. W pierwszej połowie XIX w. budynek kościelny został przejęty przez władze carskie, gdzie w 1820 r. ulokowano Sąd Policji Po-

³⁴ R. Deparasiński, K. Urbański, *Więzienie chęcińskie w latach 1919-1927*, w: *VII wieków*, s. 123-134.

³⁵ Karłowicz, *Aby sprawiedliwości*, passim; Tenże, *Powrócili po latach*, passim.

³⁶ Paulewicz, *Kościół*, s. 220, 221.

prawczej. Później został on przekazany w ręce prywatne³⁷, w których pozostaje do chwili obecnej.

Najprawdopodobniej w połowie XVI w. z fundacji burmistrza i rajców miejskich powstał kościół pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Chęcinach. Zapewne przy świątyni funkcjonował dom gościnny. W okresie reformacji, gdy kościoły parafialny i franciszkański zajęte zostały przez kalwinów, świątynia św. Ducha stała się kościołem parafialnym. W związku z powyższym miasto zdecydowało się oddać proboszczowi szpitalnemu świątynię św. Marii Magdaleny. Na ponad sto lat kościół ten stał się kościołem szpitalnym. W początkach XVII stulecia w sąsiedztwie świątyni Kasper Fodyga wójt Chęcina, murator, rzeźbiarz i gwarek chęciński w jednej osobie wznosił piętrowy dom, przeznaczając go w testamencie na cele pobożne. Jego bratanek ks. Henryk Fodyga wypełniając ostatnią wolę zmarłego w 1643 r. przekazał nieruchomość klaryskom sprowadzonym do Chęcina z Gniezna. Panny franciszkanki, jak zwano klaryski, rozpoczęły starania o przejęcie kościoła św. Marii Magdaleny, zakończone sukcesem w 1673 roku. Świątynię sumptem starosty Stefana Bidzińskiego (ojca ksieni Teresy Bidzińskiej) znacznie rozszerzono, łącząc ją także z rozbudowanym klasztorem. Ponadto dokupiono ogród, a całość założenia otoczono murem. Władze carskie na przełomie XIX i XX wieku zabroniły przyjmowania nowicjuszek do chęcińskiego klasztoru sióstr klarysek, doprowadzając tym samym niemal do „wymarcia” zgromadzenia. W 1902 r. klasztor ostatecznie zamknięto, a pozostałe przy życiu zakonnice przeniesiono do św. Katarzyny. Po prawie 30 latach opuszczenia, w 1930 r. w klasztorze osiadły bernardynki z Wilna³⁸. Władze PRL czyniły zakonnicom szereg trudności w związku z dzierżawą budynku. Mimo to bernardynkom udało się utrzymać kościół i klasztor, który w ich rękach pozostaje do chwili obecnej.

Oprócz kościołów w Chęcinach istniało kilka kaplic. Najstarszą z nich była kaplica zamkowa pod wezwaniem Dziesięciu tysięcy św. żołnierzy wojowników. Jej losy były ściśle związane z dziejami chęcińskiej warowni. Toteż gdy zamek zaczął popadać w ruinę wraz z nim zniszczeniu uległa kaplica³⁹. Przy klasztorze franciszkanów funkcjonowała z kolei kaplica św. Leonarda, którą wzniesiono prawdopodobnie w połowie XVI w. W XVII stuleciu rozbudowany obiekt otrzymał ostateczny barokowy kształt architektoniczny. Po kasacji klasztoru w 1817 r. opuszczony przez franciszkanów gmach zaadaptowano na cele więzienia. Jedynie kaplica św. Leonarda nadal spełniała swe funkcje sakralne, jako miejsce modlitwy przeznaczone dla więźniów. Stan ten utrzymał się do 1927 r. W latach okupacji hitlerowskiej w kaplicy odbywały się nabożeństwa dla żołnierzy Luftwaffe. Po wojnie omawiany obiekt wraz z całym gmachem klasztorowym przechodził zmienne koleje losu. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych przeprowadzono remont zabudowań pofranciszkańskich przeznaczając je na hotel i restaurację. W kaplicy natomiast umieszczono coctailbar. Kaplica wraz z całym klasztorem powróciła do rąk prawowitych właścicieli, czyli franciszkanów 17

³⁷ Tamże, s. 222-225.

³⁸ Tamże, s. 225-227.

³⁹ Tamże, s. 227, 228.

kwietnia 1991 r.⁴⁰ W latach 1965-1970 wzniesiono także kaplicę cmentarną na powstałej w 1807 r. nekropolii⁴¹.

Warto jeszcze kilka zdań poświęcić przynależności administracyjnej parafii Chęciny. Przez cały okres przedrozbiorowy należała ona do archidiecezji kurzelowskiego będącego częścią archidiecezji gnieźnieńskiej⁴². Prawdopodobnie w drugiej połowie XVI w. w ramach archidiecezji kurzelowskiej nastąpił podział na dekanaty. Parafia Chęciny weszła wówczas w skład dekanatu małego⁴³. Stan ten utrzymał się do początku okresu rozbiorowego. Przypadły Austrii w wyniku III rozbioru archidiecezja kurzelowska początkowo znajdowała się pod jurysdykcją arcybiskupa gnieźnieńskiego, po czym w 1800 r. przeszedł pod jurysdykcję biskupa krakowskiego. Znacznie większe zmiany nastąpiły w 1807 r., kiedy to parafia Chęciny znalazła się w nowo utworzonej diecezji kieleckiej. Początkowo utrzymany został dotychczasowy podział na dekanaty i archidiecezję. W latach 1808-1809 bp kielecki Górski przeprowadził reformę administracyjną, która polegała na zniesieniu archidiecezji i reorganizacji sieci dekanalnej. Powołano wówczas do życia dekanat chęciński. Rezultatem kolejnych zmian politycznych było zniesienie diecezji kieleckiej w 1818 r. Dekanat chęciński wraz sześcioma innymi dekanatami włączono w 1819 r. do diecezji krakowskiej⁴⁴. Rok później został on skasowany, a parafia Chęciny znalazła się w dekanacie kieleckim⁴⁵. Od czasów reaktywacji diecezji kieleckiej w 1883 r. parafia Chęciny niezmiennie do chwili obecnej leży w jej granicach⁴⁶. Natomiast w 1958 r. Chęciny stały się ponownie siedzibą dekanatu⁴⁷.

Przechodząc do zasadniczej części niniejszego artykułu wyjaśnić trzeba, że przeglądu źródeł dokonano przyjmując ich podział według kryterium przynależności zespołowej. W pierwszej kolejności omówiono akta organów administracji ogólnej w porządku instancyjno-chronologicznym, następnie dokumentację wytworzoną przez instytucje administracji specjalnej, na końcu zaś archiwalia wytworzone przez pozostałych aktotwórców. Autor zasygnalizował także zespoły archiwalne dotyczące dziejów związanych z kościołem instytucji, a więc szkół i przytułków. Analizę materiałów archiwalnych wchodzących w skład danego zespołu, poprzedzono krótką jego charakterystyką. Auto starał się omówić

⁴⁰ Tamże, s. 228, 229; Karłowicz, *Aby sprawiedliwości*, passim; Tenże, *Powrócili po latach*, passim.

⁴¹ Paulewicz, *Kościół i kaplice*, s. 231.

⁴² *Jana Łaskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa, legata urodzonego Liber Beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. ks. J. Lukowski, t. 1, Gniezno 1880, s. 584.

⁴³ W. Müller, *Dzieje kościoła w XVI-XVIII wieku na obszarze dzisiejszej diecezji kieleckiej*, w: *Księga Jubileuszu Stulecia Diecezji Kieleckiej (1883-1893)*, Kielce 1986, s. 221, 225.

⁴⁴ B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość 27 (1963) s. 191-216.

⁴⁵ Tenże, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w latach niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 560.

⁴⁶ L. Müllerowa, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej w latach 1883-1983*, s. 279-280.

⁴⁷ T. Wróbel, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, 5 (1982) s. 230.

w skrócie dzieje konkretnego aktotwórcy, strukturę wewnętrzną zespołu, jego rozmiar (w jednostkach archiwalnych) oraz daty skrajne.

Rząd Gubernialny Radomski

Bodaj najważniejszym źródłem do badań nad historią regionu między Wisłą a Pilicą w pierwszej połowie XIX w. jest znajdujący się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach zespół Rząd Gubernialny Radomski⁴⁸. Jest to zespół złożony, który powstał w wyniku działalności kancelarii kilku urzędów administracji państwowej funkcjonujących na omawianym terenie w latach 1795-1866. Po upadku I Rzeczypospolitej dawny obszar województwa sandomierskiego i krakowskiego znalazł się pod okupacją austriacką i wszedł w skład Galicji Zachodniej. Austriacy zlikwidowali dotychczasowy podział na województwa i powiaty, wprowadzając własny oparty na cyrkulach. Tym samym przestał istnieć powiat checiński, a na siedzibę cyrkułu wyznaczono Kielce. W 1803 r. cyrkuł kielecki podzielono na trzy okręgi: kielecki, stopnicki i opoczyński. Do kompetencji urzędów cyrkularnych należały nadzór nad ruchem ludności, sprawy statystyczne, wojskowe, polityczne, ekonomiczne i skarbowe. Na mocy traktatu w Schönbrunn z 14 października 1809 r. Galicja zachodnia znalazła się w granicach Królestwa Warszawskiego. Od 1810 r. zaprowadzono na tych terenach nową organizację. Utworzono wówczas dwa departamenty krakowski i radomski. Ten ostatni składał się z 10 powiatów, a jednym z nich był powiat kielecki. Na czele departamentu stał prefekt, który sprawował ogólny nadzór nad administracją, sprawami oświaty i nauczania, skarbowymi, policyjnymi, gospodarczymi i zdrowotnymi, porządkiem i bezpieczeństwem departamentu. Identyfikując władzę na terenie powiatu sprawował podprefekt. Po zniesieniu Królestwa Warszawskiego omawiany obszar włączono w granice Królestwa Polskiego. Postanowieniem namiestnika z 16 stycznia 1816 r. wprowadzono podział Królestwa Polskiego na województwa. Powstały wówczas min. województwa sandomierskie i krakowskie. Na stolicę tego ostatniego obrano Kielce. Na czele każdego województwa stała Komisja Wojewódzka, do której zadań należało min. wykonywanie rozporządzeń komisji rządowych, czuwanie nad porządkiem wewnętrznym i bezpieczeństwem mieszkańców, opieka nad własnością publiczną i oświatą. Województwo krakowskie podzielono na cztery obwody, te zaś składały się z powiatów. Ukazem carskim z 7 marca 1837 r. województwa przemianowano na gubernie, komisje wojewódzkie zaś na rządy gubernialne. Tym samym województwo krakowskie zastąpiła gubernia krakowska z siedzibą w Kielcach, a Komisję Województwa Krakowskiego Rząd Gubernialny Krakowski. W czerwcu 1841 r. nazwę guberni krakowskiej zmieniono na kielecką, powołując jednocześnie Rząd Gubernialny Kielecki. W styczniu 1845 r. nastąpiło połączenie guberni kieleckiej i sandomierskiej,

⁴⁸ Zaznaczyć należy, że druga część omawianego zespołu znajduje się w zasobie Archiwum Państwowego w Radomiu.

w wyniku czego powstała gubernia radomska z Rządem Gubernialnym Radomskim na czele⁴⁹.

W skład powstałego w skutek omówionych wyżej przeobrażeń administracyjnych zespołu Rząd Gubernialny Radomski wchodziły akta wytworzone przez następujące urzędy administracji ogólnej: Krakowski Urząd Cyrkularny (1807-1809), Radomski Urząd Cyrkularny (1807-1809), Prefekt Departamentu Krakowskiego (1810-1816), Prefekt Departamentu Radomskiego (1810-1816), Komisja Województwa Krakowskiego (1816-1837), Komisja Województwa Sandomierskiego (1816-1837), Rząd Gubernialny Krakowski (1837-1841), Rząd Gubernialny Kielecki (1841-1844), Rząd Gubernialny Sandomierski (1837-1844), Rząd Gubernialny Radomski (1845-1866). Zespół składa się z akt następujących Wydziałów: Służby Ogólnej, Administracyjnego (Sekcja: Administracyjna, Wyznań, Rachuby, Prawna, Ubezpieczeń, Komunikacji), Skarbowego, i Wojskowo-Policyjnego⁵⁰. Zespół Rząd Gubernialny Radomski liczy blisko 9000 jednostek archiwalnych, a jego granice chronologiczne to lata [1789] 1807-1866 [1886].

Rząd Gubernialny Radomski stanowi nieocenioną podstawę źródłową do badań nad dziejami Checin w okresie 1 połowy XIX w. Dla poznania historii checińskich kościołów w tym okresie znaczenie fundamentalne mają akta znajdujące się w Sekcji Wyznaniowej Wydziału Administracyjnego.

Najwięcej, bo aż trzy jednostki w omawianym zespole, dotyczą spraw remontu parafialnej świątyni. Najstarsza z nich pochodzi z lat 1811-1815 i zawiera korespondencję w sprawach reparacji kościoła pomiędzy proboszczem, a prefektem departamentu radomskiego i podprefektem powiatu kieleckiego⁵¹. Znaleźć w niej można także: rachunki wydatków prywatnych proboszcza Checińskiego na reparację kościoła z lat 1792-1811⁵², wyszczególnienie ekspensy (wydatków) na reparację kościoła⁵³, „rozkład na reparację kościoła i szkoły w Checinach cyrkułu kieleckiego potrzebnych kosztów okazujący w jakiej ilości niżej wyrażone dwory, miasta i wieś do ich złożenia w gotowych pieniądzach i robociznie przyłożyć się mają⁵⁴, wyciąg wsiów, ludności i stanu bydła do parafii Checińskiej powiatu kieleckiego i departamentu radomskiego należących⁵⁵, czy w końcu Rozporządzenie C. K. Pełnomocnej Komisji Zadwornej na Galicję Zachodnią z 10 października 1800 r. „Ile państwa, kollator, wcielone do parafii gromady, i proboszcz przykładać się mają do budowania kościołów, probostw i szkół i jak im sobie postąpić należy względem obrachunków budowniczych⁵⁶. Warto nadmienić, że

⁴⁹ J. Swajdo, *Między Wisłą a Pilicą. Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku*, Kielce 2005, s. 13-18.

⁵⁰ Szerzej zob. *Wstęp do inwentarza zespołu akt Rząd Gubernialny Radomski 1807-1866 [1892]*, oprac. R. Guldon, E. Wirsa, Kielce 1971; *Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, red. S. Marcinkowski, Warszawa-Lódź 1993, s. 51, 52.

⁵¹ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Rząd Gubernialny Radomski, sygn. 5563.

⁵² Tamże, s. 19-23.

⁵³ Tamże, s. 30, 38.

⁵⁴ Tamże, s. 82.

⁵⁵ Tamże, s. 8.

⁵⁶ Tamże, s. 41-47.

dokumenty w omawianej jednostce spisane są w języku polskim i języku niemieckim.

Dwa poszyty stanowią dokumentację dotyczącą zasklepienia jaskini, jaka powstała pod kościołem parafialnym w 1838 r. wskutek prowadzonych na stoku wzgórz prac górniczych. W jednostkach tych przeważa korespondencja w przedmiotowej sprawie pomiędzy władzami kościelnymi (Dozór kościoła parafialnego w Chęcinach, Konsystorz Generalny Diecezji Krakowskiej, Administrator Generalny Diecezji Krakowskiej) a organami administracji państwowej (min. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, Rząd Gubernialny Krakowski, Rząd Gubernialny Kielecki, Komisarz Obwodu Kieleckiego, Naczelnik Powiatu Kieleckiego, Burmistrz miasta Chęcin, Inżynier Guberni Kieleckiej, Asesor Budowniczy powiatu kieleckiego). Dość liczne są także wykazy i rozkłady kosztów, kosztorysy robót czy kwity związane z prowadzonymi pracami reparatornymi. Na szczególną uwagę zasługują: *Protokół rewizyjno-odbiorczy zasklepienie jaskini pod kościołem parafialnym powstałej (zawiera opis chodnika, obrachunek, kosztorys oraz właściwy protokół rewizyjno-odbiorczy)*, *Opisanie zalamu, który w mieście rządowym Chęcinach pod parafialnym kościołem na górze zamkowej w dniu 22 marca (3 kwietnia) 1838 r. otworzył się oraz plan zawierający Rys poprzeczny i pionowy rozpadliny i zalamu, który przy kościele parafialnym w mieście rządowym Chęcinach otworzył się*. Poza tym wymienić należy listy płac robotników pracujących przy zasypywaniu rozpadliny, rozkład kosztów na reparację kościoła rzymskokatolickiego w Chęcinach, protokół licytacji ołowiu wyciągniętego ze wspomnianej wyżej jaskini oraz dowody ogłoszenia licytacji na reparację kościoła parafialnego w Chęcinach z 1842, które są niczym innym jak ogłoszeniami w Dzienniku Urzędowym Guberni Kieleckiej oraz w Gazecie Rządowej⁵⁷. W drugim poszycie odnaleźć też można protokoły posiedzenia dozoru kościelnego, protokół wyboru dozoru kościelnego z 1845 r., protokół w okoliczności rozpoznania obecnego stanu kościoła w Chęcinach z 1839 r. dokumentację dotyczącą pożyczek udzielonych przez Bank Polski na przeprowadzenie prac, protokół rewizji kościoła materiały odnośnie naprawy organów. Szczególnie interesujący jest *Rysunek bocznych elewacji kościoła parafialnego i dzwonnicy w mieście Chęcinach wskazujący zarysowanie się murów*⁵⁸.

W wytworzonej w latach 1820-1821 jednostce zatytułowanej *Odlączenie wsi Polichno od parafii Chęcińskiej* zachowała się petycja z 1820 r. wystosowana przez mieszkańców Polichna do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Chłopi proszą w niej o to, by nie przyłączać wspomnianej wsi do parafii w Bolminie, a pozostawić ją jak dotychczas przy parafii chęcińskiej⁵⁹. Pozostała dokumentacja w tej jednostce to korespondencja pomiędzy Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Komisarzem Obwodu Kieleckiego i Komisją Województwa Krakowskiego⁶⁰.

⁵⁷ Tamże, sygn. 5564.

⁵⁸ Tamże, sygn. 5565, s. 217.

⁵⁹ Tamże, sygn. 5567, s. 4-9.

⁶⁰ Tamże, s. 1-3, 10-12.

W poszycie oznaczonym sygnaturą 5571 znaleźć można dane dotyczące parafialnych prebend w Chęcinach: *Protokół komisji świecko-duchownej delegowanej do spisania funduszy duchownych dwóch prebend istniejących przy kościele parafialnym w Chęcinach*⁶¹, Spis tabelaryczny funduszy dwóch mansjonerii w Chęcinach⁶², *Inwentarz Fundi Instructi prebend*⁶³ oraz korespondencję dotyczącą jego sporządzenia⁶⁴.

Interesujące materiały takie jak inwentarze *Fundi Instructi* probostwa chęcińskiego z roku 1833⁶⁵ i 1840⁶⁶ oraz spis funduszu probostwa z 1826 r.⁶⁷ zawarte są w poszycie z lat 1825-1842. W jednostce tej ukryty jest najstarszy dokument dotyczący Chęcin. Jest to pergamin wydany w 1530 r. przez króla Zygmunta Staroego⁶⁸. Dokument dotyczy fundacji nowego ołtarza w kościele parafialnym w Chęcinach. Reszta dokumentacji stanowią akta uposażeniowe parafii i prebend, akta notarialne i mapki kościelnych gruntów oraz korespondencja Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Komisji Województwa Krakowskiego, Komisarza Obwodu Kieleckiego.

Na wskroś ekonomiczny charakter ma poszyt z lat 1842-1866 dotyczący chęcińskiej parafii. Znajduje się tam sporo korespondencji pomiędzy Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych, Rządem Gubernialnym Radomskim, Naczelnikiem Powiatu Kieleckiego i Burmistrzem Chęcin, poświęconej zamianie gruntów należących do wikariatu chęcińskiego, zamianie gruntów probostwa, wystawieniu na licytację koralu, pereł i kotła miedzianego celem uzyskania środków na renowację dwóch obrazów, a także sprawom majątkowych kościoła, jego remontom, dzierżawom⁶⁹. Tu też można znaleźć wykaz gruntów i łąk należących do probostwa chęcińskiego i prebend z 1821 r.⁷⁰, *Kontrakt na wydzierżawienie probostwa chęcińskiego wraz z dwoma folwarkami wikarialnymi w mieście Chęcinach pomiędzy proboszczem parafii chęcińskiej z jednej strony a Konstantym Moczarskim z drugiej strony* zawarty 1 czerwca 1852 r., inną korespondencję dotyczącą wymienionej wyżej dzierżawy⁷¹, *Spis inwentarza probostwa chęcińskiego przy oddaniu tegoż w dzierżawę sporządzony w dniu 1 czerwca 1852 r.*⁷², akta notarialne i wyciągi plebańskich wykazów hipotecznych plebańskich gruntów, umowy na dzierżawę probostwa, *Wykaz rocznie opłacanych podatków do*

⁶¹ Tamże, sygn. 5571, s. 1-8.

⁶² Tamże, s. 9-15.

⁶³ Tamże, s. 22-24.

⁶⁴ Tamże, passim.

⁶⁵ Tamże, sygn. 5570, s. 267-340.

⁶⁶ Tamże, s. 488-566.

⁶⁷ Tamże, s. 1-21.

⁶⁸ Tamże, s. 51.

⁶⁹ Tamże, sygn. 5562, passim.

⁷⁰ Tamże, s. 174.

⁷¹ Tamże, s. 192-199.

⁷² Tamże, s. 179-188.

kasy powiatu kieleckiego przez probostwo Chęciny⁷³. W tym poszycie zachował się też Inwentarz Probostwa Chęcińskiego z 1861 r.⁷⁴

Osobny poszyt w omawianym zespole zawiera materiały dotyczące się funduszu pokładnego w parafii Chęciny z lat 1859-1866. Są to przede wszystkim wykazy tegoż funduszu z lat 1857-1861 ujęte w formie tabelarycznej. Spisy te zawierają nazwiska i imiona osób zmarłych w parafii, ze wskazaniem ich zawodu (*proceder życia*), miejsca zamieszkania, daty śmierci i wielkości wniesionej opłaty za pogrzeb. Resztę dokumentacji stanowią rachunki dochodu, i wydatku funduszu pokładnego z lat 1858-1865 oraz załączone do nich dowody, a także korespondencja⁷⁵.

W aktach Rządu Gubernialnego Radomskiego odnaleźć można też materiały z lat 1825-1827 dotyczące zamiany gruntów należących do chęcińskich franciszkanów na grunty będące własnością Wincentego Sokołowskiego (korespondencja pomiędzy Komisarzem Obwodu Kieleckiego, Komisją Województwa Krakowskiego, Konsystorzem Biskupim Kieleckim)⁷⁶. W poszycie tym znajduje się *Plan sytuacyjny gruntów tak W. Sokołowskiego dziedzicznych jako też w funduszu XX. Franciszkanów Chęcińskich należących, które na zamianę wystawione zostały sporządzony przez Wincentego Zajaczkowskiego przysięgłego geometrę*⁷⁷, odmowna decyzja wydana przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁷⁸ oraz protokół Komisji świecko-duchownej w przedmiotowej sprawie⁷⁹.

Obszerne materiały w omawianym zespole poświęcone są egzekucji procentów panien franciszkanek⁸⁰ i księży franciszkanów w Chęcinach⁸¹.

Rząd Gubernialny Kielecki

Efektem nowej polityki władz carskich wobec Polaków po stłumieniu powstania styczniowego, była reforma administracyjna Królestwa Polskiego. Na podstawie „Ustawy o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego” z 31 grudnia 1866 r. na terenie dotychczasowej guberni radomskiej powstały dwie nowe gubernie: radomska i kielecka. Organem zarządzającym gubernią kielecką został Rząd Gubernialny Kielecki z gubernatorem na czele. Rząd zajmował się sprawami administracyjno-gospodarczymi. Załatwiał problemy związane ze służbą zdrowia, ubezpieczeniem, budownictwem i drogami, zarządem: skarbowym i dóbr państwowych, zaopatrzeniem wojsk i policji,

⁷³ Tamże, passim.

⁷⁴ Tamże, s. 484-532.

⁷⁵ Tamże, sygn. 5561.

⁷⁶ Tamże, sygn. 5566.

⁷⁷ Tamże, s. 23.

⁷⁸ Tamże, s. 14.

⁷⁹ Tamże, s. 18-22.

⁸⁰ Tamże, sygn. 5568.

⁸¹ Tamże, sygn. 5569.

kontrolą ruchu ludności. Kompetencje swe rząd gubernialny realizował za pomocą poszczególnych wydziałów. Wynikiem licznych strukturalnych reorganizacji urzędu, jest zespół Rząd Gubernialny Kielecki złożony z dokumentacji Wydziałów: Administracyjnego, Wojskowo-Policyjnego, Prawnego, Lekarskiego, Weterynaryjnego, Budowlanego, Ubezpieczeń oraz Kancelarii Prezydialnej. Dodac warto, że omawiany zespół należy do największych w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach, liczy bowiem ponad 17 000 jednostek archiwalnych. Daty skrajne to lata [1849] 1867-1918⁸². Akta są spisane oczywiście w języku rosyjskim.

Lwia część kluczowych dla tegoż artykułu materiałów znajduje się w aktach wytworzonych przez Wydział Administracyjny Rządu Gubernialnego Kieleckiego. Dwa obszerne poszyty z lat 1867-1891 stanowią dokumentację remontów chęcińskiej fary. Odnaleźć można w nich rachunki kosztów prowadzonych prac remontowych z lat 50 i 60 XIX w., wykazy cen materiałów budowlanych, kontrakty, kosztorysy, kwity, protokoły posiedzeń komitetu zajmującego się reparacją, przychody i rozchody, obrachunki. Protokoły rewizyjno-odbiornicze natomiast informują szczegółowo o przeprowadzonych pracach ciesielskich, stolarskich, murarskich, blacharskich i szklarskich, o cenach i rodzaju wykorzystanych materiałów z lat 1857, 1858, 1861, 1867⁸³. Szczególną uwagę zwraca pochodzący z 1854 roku plan sytuacyjny dzwonnicy przy kościele parafialnym w Chęcinach i widok sygnaturki na tymże kościele⁸⁴. Głównie kosztorysy robót zawiera poszyt z lat 1890-1891 dotyczący remontu elewacji parafialnej świątyni w Chęcinach⁸⁵. Jeden z poszytów zawiera także rozkład składek mieszkańców chęcińskiej parafii na remont kościoła z lat 1893-1895⁸⁶. Sprawieniu nowych organów poświęcona jest jedna jednostka⁸⁷, w której zachował się rysunek pozytywu organowego⁸⁸. Istotne znaczenie ma niewątpliwie inwentarz parafii z 1887 r.⁸⁹ sporządzony przy okazji przejmowania probostwa przez księdza Józefa Cwiklińskiego. Kilka jednostek stanowi dokumentację funduszu chęcińskiej parafii⁹⁰. Interesującym poszytem jest Raport dozoru kościelnego parafii Chęciny o zaborze ziemi przynależnej chęcińskiej służbie kościelnej z lat 1868-1871 zawierający odpis *konsygnacji realności bractwa św. Anny przy kościele parafialnym w mieście Chęcinach w po-*

⁸² *Wstęp do inwentarza zespołu akt Rząd Gubernialny Kielecki z lat [1810] 1866-1918 [1975]*, oprac. J. Hładkova, Kielce 1985; *Archiwum Państwowe*, s. 53, 54; szerzej zob. też Ł. Guldon, *Urząd administracji ogólnej w guberni kieleckiej w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku. Dzieje ustrojowe, przepisy kancelaryjne, stan opracowania, wykorzystanie w badaniach regionalnych i naukowych*, <http://www.archiwa.gov.pl/lang-pl/wydawnictwa/epublikacje/referaty-archiwistow.html>

⁸³ APK, Rząd Gubernialny Kielecki, sygn. 1867, 1868.

⁸⁴ Tamże, sygn. 1868, k. 90.

⁸⁵ Tamże, sygn. 2899.

⁸⁶ Tamże, sygn. 3156.

⁸⁷ Tamże, sygn. 3632.2724, s. 7-41.

⁸⁸ Tamże, k. 41.

⁸⁹ Tamże, sygn. 2724.

⁹⁰ Tamże, sygn. 1395, 1885, 3156, 3880, 4065, 4356, 4524, 4704.

wiecie kieleckim z 1802 r.⁹¹ Nieco inny charakter ma jednostka dotycząca majątku pozostałego po proboszczu Batorskim, w skład której wchodzi inwentarz majątku zmarłego oraz rachunki związane z leczeniem i pogrzebem kapłana⁹².

Skromne informacje o istniejącej przy parafii w Chęcinach prebendzie św. Anny przynoszą materiały o oddaniu tejże prebendzie w sześćdziesięcioletnią dzierżawę części ziemi osady pokarczemnej⁹³.

Drugą grupę akt stanowi dokumentacja klasztoru panien franciszkanek. I w tym przypadku zachowały się przede wszystkim materiały związane z pracami remontowymi i budowlanymi. Pojedyncze jednostki dotyczą remontu klasztoru z lat 1875-1886⁹⁴, remontu ogrodzenia klasztorowego i sprawienia nowych wrot z lat 1890-1891⁹⁵, remontu klasztornych budynków gospodarczych z lat 1890-1892⁹⁶, budowy skrzydła w mieszkalnej części klasztoru z lat 1891-1893⁹⁷ i wreszcie remontu spalonego od uderzenia pioruna dachu na poklasztornym kościele z 1913 roku⁹⁸. Oprócz tego kilka poszytów poświęconych jest sprawom majątku klasztoru franciszkanek⁹⁹. Zachowana dokumentacja obrazuje także sprawę mianowania przeoryszą żeńskiego klasztoru Magdaleny Antoniewicz po śmierci księżki Kamili Tyżyńskiej¹⁰⁰ oraz doniesienia Zarządowi Dóbr Państwowych wiadomości o klasztornych gmachach¹⁰¹. Z 1883 r. pochodzi plan sytuacyjny nieruchomości należącej do sióstr franciszkanek, na którym kolorem różowym zaznaczono kościół i klasztor, na zielono sad, na żółto zaś dom kapelana¹⁰². Spis materiałów dotyczących zakonu franciszkanek w Chęcinach zamykają akta ilustrujące sprawę jego likwidacji w 1902 roku¹⁰³.

Zaledwie jedna jednostka archiwalna związana jest z innym obiektem sakralnym Chęcin – kaplicą więzienną. Zawarte w tym poszytcie informacje dotyczą zaopatrzenia kaplicy w sprzęt liturgiczny¹⁰⁴.

Urząd Wojewódzki Kielecki I (1919-1939)

Mocą ustawy z 2 sierpnia 1919 r. w odrodzonej Polsce ustanowiono pięć województw. Jednocześnie jako organy ogólnej administracji państwowej II instancji powołano urzędy wojewódzkie, którymi kierowali wojewodowie. Byli oni

⁹¹ Tamże, sygn. 1062.

⁹² Tamże, sygn. 2558. Inwentarz znajduje się na stronach 93-102 i 129-134.

⁹³ Tamże, sygn. 14896.

⁹⁴ Tamże, sygn. 1929.

⁹⁵ Tamże, sygn. 2898.

⁹⁶ Tamże, sygn. 2929.

⁹⁷ Tamże, sygn. 2993.

⁹⁸ Tamże, sygn. 4734.

⁹⁹ Tamże, sygn. 1572, 2920, 2921, 3355.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 3538.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 3742.

¹⁰² Tamże, sygn. 17276.

¹⁰³ Tamże, sygn. 3892.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 10524.

z jednej strony reprezentantami rządu, sprawującymi powierzone im funkcje władzy państwowej przy pomocy podległych im urzędów wojewódzkich, a z drugiej szefami administracji ogólnej. Do kompetencji urzędów wojewódzkich należały sprawy administracji państwowej z wyłączeniem sądownictwa, wojskowości, skarbowości, szkolnictwa, kolei, poczty i spraw zastrzeżonych dla urzędów ziemskich¹⁰⁵.

Jednym z nowo utworzonych województw było rozległe województwo kieleckie z Urzędem Wojewódzkim Kieleckim na czele, którego struktura organizacyjna w ciągu dwudziestu lat istnienia ulegała częstym przeobrażeniom. W zespoleniu archiwalnym Urząd Wojewódzki Kielecki I¹⁰⁶ wyróżnić można akta następujących Wydziałów: Prezydyjalnego, Budżetowo-Gospodarczego, Administracyjnego, Ogólnego, Bezpieczeństwa, Społeczno-Politycznego, Samorządowego, Wojskowego, Zdrowia, Pracy i Opieki, Rolnictwa i Reform Rolnych, Weterynaryjnego, Przemysłowego, Komunikacyjno-Budowlanego, Technicznego czy wreszcie akta Dyrekcji Robót Publicznych i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wspomnieć bez wątpienia wypada, że liczący przeszło 23 000 jednostek archiwalnych Urząd Wojewódzki Kielecki I jest największym zespołem Archiwum Państwowego w Kielcach¹⁰⁷.

Biorąc pod uwagę rozmiar zespołu, to znikoma część materiałów wchodzących w jego skład dotyczy przedmiotu niniejszego artykułu. W aktach Wydziału Administracyjnego odnaleziono bowiem jedynie pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do wojewody kieleckiego z dnia 21 maja 1923 r. zatwierdzające uchwałę zebrania parafialnego w Chęcinach z dnia 3 II 1924 r. dotyczącą składek na restaurację świątyni¹⁰⁸ oraz protokół ogólnego zebrania parafialnego parafii Chęciny z dnia 24 maja 1925 r.¹⁰⁹

Ponadto w części stanowiącej spuściznę aktową Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wspomnieć należy jednostkę archiwalną poświęconą chęcińskim zabytkom. W jej skład wchodzi sześć poszytów, z czego trzy dotyczą obiektów sakralnych: kościoła parafialnego, klasztoru bernardynek (klarysek) i zabudowań należących dawniej do franciszkanów. Zachowana dokumentacja to korespondencja dotycząca prac konserwatorskich prowadzonych w wymienionych wyżej zabytkach wymieniana pomiędzy Urzędem Wojewódzkim Kieleckim a Magistratem miasta Chęciny, względnie innymi organami¹¹⁰. W poszytcie dotyczącym się klasztoru bernardynek uwagę zwraca plan sytuacyjny obiektu¹¹¹.

¹⁰⁵ *Archiwum Państwowe*, s. 68-70.

¹⁰⁶ Zespół Urząd Wojewódzki Kielecki z lat 1919-1939 nazywany jest często Urzędem Wojewódzkim Kieleckim I (UWK I) w odróżnieniu od urzędu o tej samej nazwie działającego w latach 1944-1950 określonego jako Urząd Wojewódzki Kielecki II (UWK II).

¹⁰⁷ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Urząd Wojewódzki Kielecki z lat 1919-1939*, oprac. R. Guldon, K. Kasperek, Kielce 1980.

¹⁰⁸ APK, Urząd Wojewódzki Kielecki I, sygn. 1359, s. 533.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 1367, s. 803-821.

¹¹⁰ Tamże, sygn. 21428.

¹¹¹ Tamże, s. 221.

Urząd Wojewódzki Kielecki II (1944-1950)

Po wyzwoleniu Polski spod okupacji hitlerowskiej przywrócono podział kraju na województwa. Na mapę Polski wróciło w zmienionym nieco kształcie województwo kieleckie. Pod koniec października 1944 r. w Sandomierzu podjął swą działalność Urząd Wojewódzki Kielecki, po czym 22 stycznia 1945 r. przeniósł się do Kielc. Jego organizacja opierała się na dekreście PKWN z 21 sierpnia 1944 r. oraz normatywach z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Do kompetencji urzędów wojewódzkich należały sprawy administracji państwowej z wyłączeniem sądownictwa, wojskowości, skarbowości, szkolnictwa, kolei, poczty i spraw zastrzeżonych dla urzędów ziemskich. Urząd Wojewódzki Kielecki działał do 1950 r., kiedy to został zlikwidowany, a jego kompetencje przejęło Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach¹¹².

Istniejący w latach 1944-1950 Urząd Wojewódzki Kielecki pozostawił obszerną, bo liczącą blisko 5000 jednostek archiwalnych, spuściznę aktową w postaci zespołu o nazwie Urząd Wojewódzki Kielecki II¹¹³. Składa się on z materiałów wytworzonych przez 22 Wydziały: Ogólny, Administracyjny, Samorządowy, Społeczno-Polityczny, Opieki Społecznej, Zdrowia, Kultury i Sztuki, Apropowizacji, Handlu, Przemysłowy, Komunikacji, Pomiarów, Odbudowy, Gospodarki Komunalnej, Budżetowo-Gospodarczy, Personalny, Rolnictwa, Urządzeń Rolnych, Pomiarów Rolnych, Wodno-Melioracyjny, Weterynarii oraz Finansów Rolnych¹¹⁴.

Dwie jednostki w aktach Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego II stanowi dokumentacja budynków poklasztornych w Chęcinach. W archiwaliach tych dominują plany gmachu należącego niegdyś do ojców Franciszkanów a następnie zamienionego na więzienie (przekroje, elewacje, rzuty poziome, plany sytuacyjne)¹¹⁵. Pozostałe dokumenty to umowa najmu, opis zabudowań poklasztornych, szczegółowy program robót, kosztorys prac adaptacyjnych, umowy dzierżawne¹¹⁶.

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach Wojewódzki Konserwator Zabytków

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach zostało powołane na mocy ustawy z 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Było ono kolegialnym organem wybieranym przez radę i jej podległym, nadzorowało wykonanie uchwał rady. Prezydium jako organ wykonawczy i zarządzający sprawowało funkcje wykonawcze władzy państwowej. Swe zadania wykonywało w oparciu o aparat administracyjny (referaty, wydziały), który bez-

¹¹² *Archiwum Państwowe*, s. 77-81.

¹¹³ Zob. przyp. 106.

¹¹⁴ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Urzędu Wojewódzki Kielecki II z lat [1925-1939] 1944-1950*

[1951], oprac. K. Nobis.

¹¹⁵ APK, Urząd Wojewódzki Kielecki II (1945-1950), sygn. 213, 228.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 228.

pośrednio zarządzał poszczególnymi dziedzinami spraw z zakresu działalności gospodarczej, społecznej i kulturalnej. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach zakończyło działalność zgodnie z ustawą z 22 listopada 1973 r. o zmianie ustawy o radach narodowych wraz z powołaniem do życia Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach¹¹⁷.

Rezultatem aktywności Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach jest zespół o tej samej nazwie. Licząc z górą 17000 jednostek archiwalnych należy do największych zespołów Archiwum Państwowego w Kielcach. Jego zawartość stanowią akta Wydziałów: Organizacyjno-Prawnego, Finansowego, Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Budżetowo-Gospodarczego, Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniczej, Gospodarki Wodnej i Ochrony Środowiska, Kultury, Pracy i Pomocy Społecznej, Przemysłowego, Rolnictwa i Leśnictwa, Skupu, Statystyki, Handlu Zatrudnienia, Zdrowia, Wojewódzką Komisję Planowania Gospodarczego, Urząd Spraw Wewnętrznych oraz akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Wojewódzkiej Komendy Straży Pożarnej i Kuratorium Okręgu Szkolnego¹¹⁸.

W zespole Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach, w części wytworzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków znajdują się trzy jednostki dotyczące sakralnych obiektów Chęcina. Jeden posyzt poświęcony jest kościołowi parafialnemu. Zawiera on korespondencję w sprawach remontu świątyni, robót zabezpieczających dach, robót elektryfikacyjnych z lat 1951-1958. Z ciekawszych dokumentów wymienić można: *Sprawozdanie z ekspertyzy przeprowadzonej w czasie lutego 1958 r. przy polichromii w zabytkowym parafialnym kościele w Chęcinach z dnia 16 III 1959*, *Sprawozdanie z przeprowadzonych badań stratygraficznych starych tynków i malowideł ściennych z dnia 16 IV 1959 r.*¹¹⁹

Znacznie bogatsze są materiały dotyczące zabudowań pofranciszkańskich. Stanowią je: korespondencja w sprawie uruchomienia szkoły kamieniarskiej w wymienionym wyżej gmachu, dokumentacja robót remontowo-adaptacyjnych, protokoły oględzin budynku, protokoły zdawczo-odbiorcze prac przy malowidłach, sprawozdania z przeprowadzonych robót konserwatorskich, ich kosztorysy, rachunki i umowy z lat 1945-1954. Śladem po pomysle umieszczenia w dawnym klasztorze warsztatów mechanicznych naprawy maszyn Spółdzielni Pracy Usług Kolejowych jest pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8 XII 1955, w którym sprzeciwia się on tej formie użytkowania niegdyśszego obiektu sakralnego. Próba ratowania pofranciszkańskiego zabytku był list z 1956 r. autorstwa Juliusza Leszczyńskiego i Bohdana Waskiełło do redakcji czasopisma „Turysta” w sprawie roztoczenia opieki nad zabytkami Kielecczyny. Innym dokumentem jest Uchwała nr 5/56 Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach anulująca uchwałą wcześniejszą w sprawie przekazania omawianego gmachu Kieleckim Zakładem Przemysłu Terenowego. Nowa uchwała przewidywała przeznaczenie budynku na siedzibę Liceum Kulturalno-Oświatowego z Rożnicy. W ślad za tym

¹¹⁷ *Archiwum Państwowe*, s. 91, 92.

¹¹⁸ Tamże, s. 92-96.

¹¹⁹ APK, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach – Wojewódzki Konserwator Zabytków, sygn. 37.

normatywem w omawianym poszycie występuje korespondencja Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej z Ministerstwem Kultury i Sztuki w sprawie prac konserwatorskich i adaptacyjnych oraz przygotowania dokumentacji technicznej obiektu, celem ulokowania w nim Liceum Kulturalno-Oświatowego. Kolejne dokumenty to korespondencja w sprawie zagospodarowania poklasztorne gmachu przez Spółdzielnię Pracy, Produkcji i Usług „Twórczość” w Kielcach (1957), umieszczenia w omawianym obiekcie przetwórnicy owocowej i przetwórnicy mięsa (1957-1959), składowania lodu przy północnej ścianie klasztoru przez Chęcińskie Zakłady Spożywcze Przemysłu Terenowego (1958), ulokowania w gmachu rozlewni octu, domu pracy twórczej artystów plastyków (1958), adaptacji obiektu na schronisko turystyczne oraz przewiezienia zabytkowego XVIII wiecznego ołtarza z kaplicy przyklasztornej do kościoła w Stodołach oraz zabezpieczenia i restauracji kaplicy Św. Leonarda. Warto wspomnieć, że pojedyncze pisma dotyczą także klasztoru bernardynek oraz kościoła w Starochęcinach¹²⁰.

Najskromniej przedstawia się poszyt dotyczący klasztoru sióstr bernardynek. Stanowi go jedynie prośba zakonnic o udzielenie subwencji na remont kościoła z 1949 r. wraz z kosztorysem¹²¹.

Pewne informacje dotyczące sakralnych obiektów w Chęcinach kryją się też w ogólnej jednostce dotyczącej zabytków chęcińskich. Interesujący jest przede wszystkim *Protokół lustracji zabytków miasta* z 1955 r., który wzmiankuje min. o budynku scholasterii oraz gmachu dawnego kościoła św. Ducha¹²².

Urząd Wojewódzki w Kielcach (1973-1990)

Wydział do spraw Wyznań

Urząd Wojewódzki w Kielcach został reaktywowany na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z 23 listopada 1973 r. i rozporządzeń z 30 maja 1975 r. w sprawie zasad organizacji urzędów terenowych organów administracji państwowej i w sprawie określenia zadań i uprawnień należących do powiatowych rad narodowych i naczelników powiatów. Kierował nim wojewoda, który był organem wykonawczo-zarządzającym oraz terenowym organem administracji państwowej. Wojewodowie powoływani byli przez Prezesa Rady Ministrów po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach. Urząd Wojewódzki w Kielcach funkcjonował do końca grudnia 1998 r. Został zlikwidowany w związku z Ustawą z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. W miejsce dotychczasowego województwa kieleckiego powołano województwo świętokrzyskie z organem zarządzającym – Świętokrzyskim Urzędem Wojewódzkim w Kielcach¹²³.

¹²⁰ Tamże, sygn. 38.

¹²¹ Tamże, sygn. 36.

¹²² Tamże, sygn. 40.

¹²³ Notatka informacyjna do spisów zdawczo-odbiorczych zespołu akt Urząd Wojewódzki w Kielcach – Wydział do Spraw Wyznań z lat [1931] 1973-1990, brw, brn.

Obecnie w Archiwum Państwowym w Kielcach znajduje się zaledwie część materiałów archiwalnych wytworzonych przez Urząd Wojewódzki w Kielcach. Jak dotychczas przejęte zostały jedynie akta powstałe w wyniku działalności Wydziału Finansowego, Wydziału ds. Wyznań oraz Rady Ekonomicznej przy Wojewodzie Kieleckim.

Doskonaliśmy źródłem do badań nad funkcjonowaniem chęcińskiej parafii w latach 1955-1990 jest dokumentacja wchodząca w skład zespołu Urząd Wojewódzki w Kielcach – Wydział ds. Wyznań. Zachowane materiały wytworzone zostały przez Wydział Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach, Wydział Kultury – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków PWRN w Kielcach, Wydział ds. Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach, Referat Wyznań Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach, proboszcza parafii Chęciny. Jest to głównie korespondencja decyzje, zezwolenia dotyczące prac zabezpieczających, remontowych i konserwatorskich w zabytkowych obiektach na terenie parafii Chęciny: kościoła parafialnym, zabudowaniach poklasztornych i kościoła filialnym w Starochęcinach, pozwolenia na zakup materiałów budowlanych, wydawanie talonów na ich zakup. Nieco dokumentów poświęconych jest budowie kostnicy na cmentarzu, instalacji ogrzewania w kościele parafialnym oraz kwestii odprowadzanej przez parafię podatku dochodowego¹²⁴.

Kolejna jednostka z lat 1955-1990 stanowi dokumentowy efekt starań prowadzonych przez mieszkańców i parafię Chęciny o zwrot dawnych zabudowań franciszkańskich prawowitym właścicielom¹²⁵. Natrafiono tu na wybór tekstów z księgi hotelu w Chęcinach¹²⁶, petycje mieszkańców Chęciny do wojewody kieleckiego z prośbą o zwrot zabudowań¹²⁷, plany sytuacyjne i szczegółowe hotelu w Chęcinach z 1977 r.¹²⁸, rys historyczny, notatki i informacje dotyczące zespołu obiektów poklasztornych w Chęcinach¹²⁹. Lwią część omawianej teczki stanowi wymieniana pomiędzy różnymi instytucjami administracji państwowej (Urząd Wojewódzki w Kielcach, Wojewódzka Rada Narodowa, Ministerstwo Kultury i Sztuki) i kościelnej (Przewodniczący Episkopatu Polski, Biskup kielecki i Kuria Diecezjalna w Kielcach), organami partyjnymi (Komitet Wojewódzki PZPR w Kielcach, Komitet Centralny PZPR w Warszawie), mieszkańcami korespondencja oraz innymi organami (Redakcja Katolickiego Tygodnika „Ład”, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Turystyczne w Kielcach, Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, NSZZ „Solidarność” Regionu Świętokrzyskiego w Kielcach).

Kolejna teczka z lat 1951-1985 stanowi dokumentację starań sióstr bernardynek o uzyskanie zgody na ponowną dzierżawę zabudowań poklasztornych. Przeważa liczna korespondencja w przedmiotowej sprawie (pisma Kurii Diecezjalnej w Kielcach i Zgromadzenia ss. bernardynek do PWRN w Kielcach kierowane do I Sekretarza KC PZPR Edwarda Ochaba, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej

¹²⁴ APK, Urząd Wojewódzki w Kielcach, Wydział ds. Wyznań, sygn. 41.

¹²⁵ Tamże, sygn. 1041.

¹²⁶ Tamże, s. 2-4.

¹²⁷ Tamże, s. 7-51.

¹²⁸ Tamże, s. 54-56, 241.

¹²⁹ Tamże, s. 61, 62, 64, 65, 73-76, 127-129, 131-133, 135-137, 171-176, 235-240.

w Chęcinach, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach). Zasygnalizowania wymagają także prośby mieszkańców Chęcin do Edwarda Ochaba o przywrócenie praw bernardyńkom do nieruchomości (1956 r.). W omawianej jednostce znajdują się też materiały związane z prowadzonymi pracami konserwatorskimi¹³⁰, informacje i notatki dotyczące zabytkowego obiektu klasztornego,¹³¹ a także plan budynku¹³². Podanie sióstr bernardynek z 6 X 1978 r. do Naczelnika Miasta i Gmin w Chęcinach zawiera natomiast skróconą historię klasztoru¹³³.

Naczelnik Powiatu Kieleckiego

Postanowieniem Namiestnika Królestwa Polskiego gen. Józefa Zajączka z dnia 16 stycznia 1816 r. nowo powstałe województwa podzielone zostały na obwody, te zaś na powiaty. W skład województwa krakowskiego z siedzibą w Kielcach weszły cztery obwody: kielecki (z powiatami kieleckim i jedrzejowskim), miechowski, olkuski i stopnicki. Na czele każdego z nich stał komisarz obwodu. Na mocy ukazu z 11 października 1842 r. obwody przemianowano na powiaty, a komisarzy obwodów na naczelników powiatów. Naczelnik powiatu, pozostając pod kontrolą gubernatora i rządu gubernialnego, był odpowiedzialny za całość spraw na podległym mu terenie. Czuwał nad dokładnym i terminowym wykonywaniem zarządzeń władz zwierzchnich, był odpowiedzialny za utrzymanie porządku i bezpieczeństwa, sprawował nadzór nad magistratami, zarządami gminnymi i leśnymi, więzieniami i szpitalami, podejmował decyzje w sprawie skarg i zażaleń. Urząd naczelnika powiatu istniał do końca 1866 i został zlikwidowany z chwilą powołania do życia zarządów powiatowych¹³⁴.

Liczący 206 jednostek archiwalnych zespół Naczelnik Powiatu Kieleckiego stanowi pozostałość aktową po funkcjonującym w latach 1816-1842 komisarzu obwodu kieleckiego oraz urzędującym w okresie 1842-1866 naczelniku powiatu kieleckiego¹³⁵.

W omawianym zespole zaledwie jedna jednostka archiwalna odnosi się do kościoła parafialnego w Chęcinach i zawiera materiały z lat 1843-1858 dotyczące reparacji świątyni. Są to: rachunki prac remontowych, rozkład składek na reparację kościoła z 1852 r., dokumenty dotyczące pożyczek bankowych, liczna korespondencja, opisy ogólne kościoła¹³⁶.

¹³⁰ Tamże, sygn. 1040.

¹³¹ Tamże, przykładowo s. 28-31.

¹³² Tamże, s. 14.

¹³³ Tamże, 32-36.

¹³⁴ *Archiwum Państwowe*, s. 55.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ APK, Naczelnik Powiatu Kieleckiego, sygn. 40.

Zarząd Powiatowy Kielecki

Utworzona w 1867 r. gubernia kielecka podzielona została na siedem powiatów: jedrzejowski, kielecki, miechowski, olkuski, pińczowski, stopnicki i włoszowski. W myśl „Ustawy o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego” z 31 grudnia 1866 r. powiatami kierowały zarządy powiatowe, które powstały z przekształcenia urzędów naczelników powiatów. Na czele zarządu stał naczelnik powiatu, podległy gubernatorowi i rządowi gubernialnemu. Skład kolegium zarządu oprócz naczelnika stanowili: dwaj pomocnicy naczelnika, lekarz powiatowy i budowniczy powiatowy. Zarząd rozpatrywał sprawy osobowe zarządu powiatowego i innych urzędników w powiecie, sprawy wyposażenia i najmu lokali, budżety i stan kas miejskich, dokonywał rozkładu podatków rządowych, powinności szarwarkowych, składek na ubezpieczenia i utrzymywanie gmin żydowskich, przydzielał zapomogi, ustalał ceny na produkty żywnościowe¹³⁷.

Zarząd Powiatowy Kielecki rozpoczął działalność 1 stycznia 1867 r. i funkcjonował do wybuchu I wojny światowej. Jego strukturę organizacyjną tworzyły trzy Wydziały: Ogólny, Administracyjny i Wojskowo-Policyjny. Powstały w efekcie działalności kancelaryjnej Zarządu Powiatowego Kieleckiego zespół o tej samej nazwie liczy 4019 jednostek archiwalnych i zamyka się w latach 1866-1915¹³⁸. Omawiane akta spisane są w języku rosyjskim.

Akta Zarządu Powiatowego Kieleckiego stanowią cenne źródło do badań nad dziejami miast tegoż powiatu, w tym także Chęcin. Większość materiałów pozwalających badać historię Kościoła katolickiego na obszarze Chęcin skupiona jest w aktach Wydziału Administracyjnego. Dokumentacja ta obrazuje przede wszystkim kwestie remontów kościoła parafialnego w latach 1867-1869, 1881-1889 i 1913¹³⁹ oraz sprawienia nowych organów¹⁴⁰. Jest to na ogół korespondencja pomiędzy Zarządem Powiatowym Kieleckim, Rządem Gubernialnym Kieleckim i Dozorem Parafialnym w Chęcinach. Sporadycznie pojawiają się listy składek parafian¹⁴¹. Wspomnieć też należy posyty dotyczące spisania inwentarza kościoła parafialnego, w których jednak same inwentarze nie występują¹⁴².

Zaledwie cztery jednostki archiwalne traktują o klasztorze franciszkanek. Jeden z poszytów poświęcony jest klasztorom ogrodom¹⁴³, drugi budowie budyn-

¹³⁷ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Kieleckiego Zarządu Powiatowego 1866-1915*, oprac. B. Ryszewski, Kielce brw; *Archiwum Państwowe*, s. 57, 58; szerzej zob. także Guldon, *Urzędy administracji ogólnej w guberni kieleckiej*.

¹³⁸ Tamże.

¹³⁹ APK, Zarząd Powiatowy Kielecki, sygn. 999, 1054, 1254, 1312, 1376, 1599, 2031.

¹⁴⁰ Tamże, sygn. 1570.

¹⁴¹ Tamże, sygn. 1570, 1599.

¹⁴² Tamże, sygn. 1023, 1043.

¹⁴³ Tamże, sygn. 1058.

ków gospodarczych¹⁴⁴, pozostałe dwa stanowią dokumentacją zamknięcia zakonu¹⁴⁵.

Listę źródeł do dziejów chęcińskich w zespole Zarząd Powiatowy Kielecki zamykają akta o przejęciu majątku pofranciszkańskiego przez skarb¹⁴⁶.

Starostwo Powiatowe Kieleckie I (1919-1939)

Rozporządzeniem Rady Ministrów z 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji utrzymany został podział II Rzeczypospolitej na powiaty. Utworzone w 1919 r. województwo kieleckie składało się z 16 powiatów. Jednym z nich był powiat kielecki. Władza w powiatach należała do starostw, którymi kierowali starostowie. Do kompetencji starostw powiatowych należały sprawy administracji państwowej z wyjątkiem sądownictwa, wojskowości, skarbowości, szkolnictwa, kolei, poczty i spraw zastrzeżonych dla urzędów ziemskich¹⁴⁷.

Produktem kancelarii tegoż urzędu jest zespół archiwalny Starostwo Powiatowe Kieleckie I¹⁴⁸, złożony z akt wytworzonych przez 20 referatów: Ogólny, Organizacyjny, Bezpieczeństwa, Porządku Publicznego, Administracyjny, Wyznaniowy, Karny, Wojskowy, Przemysłowy, Wodny, Aprowizacyjny, Samorządowy, Opieki Społecznej, Budżetowo-Gospodarczy, Sanitarny, Weterynaryjny, Ochrony Lasów, Budowlany, Spraw Inwalidów Wojennych, Rolnictwa. Ogółem zespół ten liczy 3792 jednostki archiwalne¹⁴⁹.

Dla prezentowanej publikacji znacznie mają jedynie akta wytworzone przez Referat Wyznaniowy. Jedną jednostką dotyczy zagospodarowania budynków i gruntów należących dawniej do sióstr klarysek. Zawiera ona sytuacyjny plan zabudowań, plan głównego budynku poklasztornego, plany więzienia w Chęcinach w języku rosyjskim¹⁵⁰. W pozycje dotyczące ochrony zabytków powiatu kieleckiego zachowały się decyzje Wojewody Kieleckiego o uznaniu za zabytek następujących obiektów znajdujących się w Chęcinach: kościoła parafialnego¹⁵¹, kościoła św. Magdaleny¹⁵², klasztoru sióstr bernardynek¹⁵³. Kolejny poszyt w omawianym zespole to protokół wyboru dozoru kościelnego w Chęcinach z 1921 r.¹⁵⁴

¹⁴⁴ Tamże, sygn. 1526.

¹⁴⁵ Tamże, sygn. 1844, 2856.

¹⁴⁶ Tamże, sygn. 2078.

¹⁴⁷ *Archiwum Państwowe*, s. 70-72.

¹⁴⁸ Zespół Starostwo Powiatowe Kieleckie z lat 1919-1939 określane jest często jako Starostwo Powiatowe Kieleckie I (SPK I) dla odróżnienia dla urzędu o tej samej nazwie działającego w latach 1944-1950, czyli Starostwa Powiatowego Kieleckiego II (SPK II).

¹⁴⁹ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Starostwo Powiatowe Kieleckie z lat 1919-1939*, oprac. R. Guldon, J. Hładkova, Kielce 1972; *Archiwum Państwowe*, s. 70-72.

¹⁵⁰ APK, Starostwo Powiatowe Kieleckie I (1919-1939), sygn. 1700.

¹⁵¹ Tamże, sygn. 1657, s. 138.

¹⁵² Tamże, s. 165.

¹⁵³ Tamże, s. 174.

¹⁵⁴ Tamże, sygn. 1726.

Istotne znaczenie dla badań nad chęcińską parafią w okresie międzywojennym mogą mieć protokoły i uchwały zebrań parafialnych z lat 1924-1926. Tam też znajdują się: taksa pokładnego i rozkład składek na reparację kościoła z 1926 roku¹⁵⁵. W aktach Starostwa Powiatowego Kieleckiego I odnaleziono także pismo magistratu miasta Chęciny do Starosty Kieleckiego z 1924 dotyczące informacji o zabezpieczeniu chęcińskiego kościoła przed kradzieżą (wyznaczenie dwóch nocnych stróżów)¹⁵⁶, korespondencję dotyczącą powołania nowego wikariusza w Chęcinach ks. Jana Śliwakowskiego z 1932 roku¹⁵⁷ oraz sumaryczne notatki poświęcone chęcińskiej świątyni i dozorowi parafialnemu¹⁵⁸.

Akta miasta Chęciny

Zespół Akta miasta Chęciny obejmuje 175 jednostek archiwalnych, a jego daty skrajne to lata 1787-1950. Jest to zatem zespół złożony powstały wskutek działania kancelarii kilku organów zarządzających miastem Chęciny w ciągu trzech stuleci. W jego skład wchodzi więc: akta magistratu Chęciny z przełomu XVIII i XIX wieku, akta Urzędu Muncypalnego i Magistratu z lat 1818-1866, Magistratu z lat 1867-1915, Magistratu z lat 1916-1933 i Zarządu Miejskiego z lat 1934-1944 oraz Miejskiej Rady Narodowej i Zarządu Miejskiego z lat 1945-1950¹⁵⁹.

Akta miasta Chęciny stanowią cenne źródło do historii miasta, jego stanu społeczno-ekonomicznego, struktury ludności, gospodarki miejskiej, zabudowy, wyglądu miasta i jego rozwoju przestrzennego¹⁶⁰. Niewielkie natomiast znaczenie ma omawiana dokumentacja dla poznania dziejów znajdujących się na terenie miasta kościołów i innych obiektów sakralnych.

Najstarszą jednostką w tym zespole poświęcona świątyni chęcińskiej to akta dotyczące kościoła w Chęcinach i zabudowań plebańskich z lat 1849-1865. Znaleźć w niej można *planik sytuacyjny realności donacyjnej w Chęcinach zwanej mury podstarościńskie*, plany dwóch domów dla wikariuszy z 1818 r., dwa plany plebanii z 1818 r., *oszacowanie budowli mieszczącej w sobie stodoły, stajnie i spichlerze na folwarku należącym do probostwa w Chęcinach* z 1865 r., wyciąg z wykazu ubezpieczeń zabudowań miasta Chęciny za rok 1849 r. oraz korespondencję dotyczącą zabudowań należących do parafii¹⁶¹.

W Aktach miasta Chęciny zachował się też fragment unikatku księgi zmarłych parafii Chęciny za rok 1915 (okładka i 1 karta zapisana dwustronnie w formie tabelarycznej)¹⁶². Jeden poszyt dotyczy domu opieki w Chęcinach z lat 1889-

¹⁵⁵ Tamże, sygn. 1727.

¹⁵⁶ Tamże, sygn. 1716, s. 19.

¹⁵⁷ Tamże, sygn. 1717, s. 47-50.

¹⁵⁸ Tamże, sygn. 1718, s. 1-8, sygn. 1719, k. 17v, 18, sygn. 1720, k. 1v, 2.

¹⁵⁹ S. Marcinkowski, *Akta miasta Chęciny (1787-1950)*, w: *VII wieków*, s. 115-122.

¹⁶⁰ Tamże.

¹⁶¹ APK, Akta miasta Chęciny, sygn. 137.

¹⁶² Tamże, sygn. 150.

1904¹⁶³. Inna jednostka to z kolei protokoły wyboru dozoru kościelnego z lat 1907-1921¹⁶⁴.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach utworzone zostało na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Ustawa ta przekształciła rady narodowe w terenowe organy władzy państwowej i likwidowała dualizm władzy rządowej i samorządowej. W myśl ustawy najwyższym organem władzy państwowej na terenie miasta była Miejska Rada Narodowa, która działała za pośrednictwem swych komisji jako ciało opiniotwórczych oraz Prezydium jako urzędu wykonawczego. Poszczególne dziedziny działalności powierzone zostały właściwym wydziałom Prezydium. Miejskie Rady Narodowe i ich prezydium miały za zadanie chronić własność społeczną i prawa obywateli, wydawać przepisy prawne w ramach nadanych im przez ustawę oraz wybierać prezydium i komisje rady, uchwalać plany gospodarcze, budżety, stanowić o podatkach i daninach, kontrolować działalność urzędów, przedsiębiorstw i instytucji. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach uległo likwidacji stosownie do ustawy z dnia 22 listopada 1973 r. o zmianie ustawy o radach narodowych oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 listopada 1973 roku. W jego miejsce utworzono Urząd Miasta i Gminy w Chęcinach¹⁶⁵.

Poszyt zatytułowany *Inwentaryzacja budynku poklasztornego przy ul. Małogoskiej 7 w Chęcinach* z lat 1965-1966 stanowi jedyny materiał archiwalny związany z tematem niniejszego artykułu, a znajdujący się w zespole Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach. Jednostka ta składa się z dwóch części. Pierwszą stanowi opis techniczny budynku będącego dawniej własnością franciszkanów. Informuje on m.in. o fundamentach, stropach, więźbie dachowej i dachu, podłogach, stolarce okiennej, schodach, ogrzewaniu oraz oświetleniu. Część druga stanowi plany dawnych zabudowań franciszkańskich. Na potrzeby inwentaryzacji sporządzono plan sytuacyjny obiektów (w skali 1:200), rysunki elewacji południowej i frontowej, przekrój poprzeczny oraz rzuty parteru i pierwszego piętra (w skali 1:100). Inwentaryzację przeprowadził mgr inż. E. Marcinkowski w 1965 r. na zlecenie Zespołu Usług Projektowych przy Wydziale Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach¹⁶⁶.

¹⁶³ Tamże, sygn. 142.

¹⁶⁴ Tamże, sygn. 64.

¹⁶⁵ *Archiwum Państwowe*, s. 98.

¹⁶⁶ APK, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach, sygn. 19; zob. http://checiny.polska.pl/dokumentyarchiwalne/gallery/Inwentaryzacja_budynku_poklasztornego_przy_ul_Malogoskiej_7_w_Checinach_z_30_XI_1965_r_wraz_z_planami_sytuacyjnymi.gid,382107.cid,6202.htm?body=desc

Urząd Miasta i Gminy w Chęcinach

Urząd Miasta i Gminy w Chęcinach został utworzony na podstawie ustawy z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. Zniesiono wówczas dotychczasowy podział terenów wiejskich na gromady, jednocześnie utworzono gminy jako podstawowe jednostki podziału administracyjnego i gospodarczego na terenach wiejskich. Na czele miasta i gminy Chęciny stał Naczelnik Miasta i Gminy Chęciny jako organ wykonawczy Rady Narodowej Miasta i Gminy Chęciny, który realizował swoje zadania przy pomocy aparatu administracyjnego, którym był Urząd Miasta i Gminy. Do zadań Naczelnika Miasta i Gminy należało min. wykonywanie działań związanych z realizacją planu społeczno-gospodarczego kraju, inicjowanie działań związanych z rozwojem społeczno-gospodarczym miasta i gminy, organizacja i koordynacja społecznych sił i środków na rzecz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. W ramach Urzędu Miasta i Gminy działały referaty: organizacji, spraw społeczno-administracyjnych, planowania i finansów, rolnictwa i gospodarki żywnościowej, handlu usług, geodezji i gospodarki gruntami, gospodarki komunalnej, budownictwa i ochrony środowiska oraz spraw oświaty, kultury, zdrowia i opieki społecznej. Urząd Miasta i Gminy w Chęcinach zlikwidowano na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. W jego miejsce powstał Urząd Miasta i Gminy będący organem samorządu terytorialnego¹⁶⁷.

W 2002 r. Archiwum Państwowe w Kielcach przejęło do swego zasobu zespół Urzędu Miasta i Gminy w Chęcinach. Spis zdawczo-odbiorczy tej dokumentacji wskazuje istnienie dwóch jednostek związanych z tematyką niniejszego artykułu. Są to akta dotyczące spraw wyznaniowych i budownictwa sakralnego z lat 1977-1988 oraz akta dotyczące przekazania zakonowi S.S. Bernardynek klasztoru przy ul. Małogoskiej 11 w Chęcinach z lat 1978-1985. Jak jednak wynika ze spisu zdawczo-odbiorczego, obie teczki nie zostały jednak przekazane do Archiwum Państwowego w Kielcach, lecz wciąż pozostają w archiwum zakładowym Urzędu Miasta w Chęcinach. Tym samym zespół Urzędu Miasta i Gminy w Chęcinach, ze względu na swą tymczasową niekompletność, nie może stanowić podstawy do badań nad dziejami kościoła na terenie miasteczka.

Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chęcinach

Urzędy Stanu Cywilnego zostały wprowadzone w Księstwie Warszawskim Kodeksem Napoleona w 1808 r. Na Kielecczyźnie akta stanu cywilnego zaczęto spisywać od roku 1810, co wiązało się z przyłączeniem tych terenów do Księstwa Warszawskiego jesienią 1809 roku. Do prowadzenia akt stanu cywilnego zostali zobligowani proboszczowie. Księgi te spisywano w dwóch egzemplarzach. Pierwszy z nich zwany unikatami pozostawał w parafii. Duplikat natomiast stanowiła księga podzielona na trzy części. W każdej z nich osobno zapisywano urodzenia,

¹⁶⁷ *Informacja archiwalna do ewidencji materiałów archiwalnych zespołu akt „Urząd Miasta i Gminy w Chęcinach” 1973-1990*, oprac. D. Jaśkowska, bmnw, brw.

małżeństwa i zgony. Na ogół dla większości ksiąg sporządzane były skorowidze alfabetyczne urodzonych, zmarłych i zaślubionych. Po upływie roku kalendarzowego duplikaty ksiąg stanu cywilnego przekazywano do archiwum hipotecznego przy właściwym terytorialnie Sądzie Pokoju, a od 1842 r. Sądzie Okręgowym¹⁶⁸. Zasadniczo w Archiwach Państwowych znajdują się więc duplikaty ksiąg urodzeń, małżeństw i zgonów, a w wyjątkowych tylko przypadkach ich unikaty.

Zespół Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chęcinach stanowią księgi urodzeń, małżeństw i zgonów z lat 1810-1906 oraz alegata do aktów małżeństw¹⁶⁹. Księgi z lat 1810-1867 spisane zostały w języku polskim, natomiast akta po roku 1868 prowadzono już w języku rosyjskim¹⁷⁰. Porównując omawiany zespół z aktami stanu cywilnego innych parafii przechowywanymi w Archiwum Państwowym w Kielcach zwrócić uwagę należy na zjawisko dość rzadkie, czyli obecność w tymże zespole dokumentacji sprzed 1810 roku. Reprezentują ją trzy księgi stanowiące sumariusze: urodzonych i zaślubionych parafii Chęciny z lat 1726-1810 oraz zmarłych z lat 1739-1810¹⁷¹.

Akta Stanu Cywilnego wykorzystywane są przede wszystkim do poszukiwań genealogicznych. Mogą także stanowić podstawę źródłową badań demograficznych i antropomicznych nad ludnością danej parafii.

Kielecka Dyrekcja Szkolna

W początkach XIX stulecia w zaborze austriackim nastąpił upadek szkół parafialnych. Austriacy w ich miejsce tworzyli szkoły ludowe. Po włączeniu Kielecczyny w granice Księstwa Warszawskiego władze oświatowe tego państwa rozpoczęły zakładanie szkół elementarnych. Zadaniem tworzenia tego typu placówek zajmować się miały się towarzystwa szkolne. Opiekę nad szkołami sprawować miały dozory, które stanowiły rodzaj łączników między społeczeństwem a władzami administracyjnymi. Ustanowiono trzystopniowy rodzaj dozorów. W skład każdego z nich wchodziły osoby duchowne. I tak dozór miejscowy składał się min. z proboszcza, dozór powiatowy z dziekana, dozór departamentowy zaś z biskupa. Po kryzysie oświaty związanym z upadkiem Księstwa Warszawskiego, władze Królestwa Polskiego kontynuowały dzieło zakładania szkół elementarnych. W 1817 r. wprowadzono funkcję organizatora szkół, którą w 90% przypadków sprawowali duchowni. Na podstawie ustawy szkolnej z 1833 r. i rozporządzenia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Oświecenia Publicznego zlikwidowano dozory szkolne w ich miejsce wprowadzono opiekunów, którzy mie-

¹⁶⁸ M. Pawiński, *Akta Stanu Cywilnego w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.*, „Archeion”, 106 (2002) s. 203-220.

¹⁶⁹ Alegata czyli załączniki do aktów małżeństw zawierają na ogół odpisy aktów urodzenia bądź metryki chrztów zaślubionych, w przypadku wdowieństwa akty zgonów współmałżonków, wyciągi z księgi ludności, akty znania, itp.

¹⁷⁰ APK, Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chęcinach, sygn. 4-195.

¹⁷¹ Tamże, sygn. 1-3.

li sprawować nadzór nad szkołami elementarnymi. Funkcje opiekuna zarezerwowano wyłącznie dla kleru¹⁷².

Od 1864 r. nadzór nad szkolnictwem elementarnym, średnim i realnym sprawowały dyrekcje naukowe. Kielecka Dyrekcja Naukowa obejmowała swoimi kompetencjami powiaty kielecki, miechowski, olkuski i stopnicki w guberni radomskiej. W 1867 r. przemianowana została na Kielecką Dyrekcję Szkolną i objęła swym zasięgiem obszar nowo powstałej guberni kieleckiej. Instytucja ta przejęła akta szkolne z pierwszej połowy XIX. W ten sposób powstał zespół archiwalny Kielecka Dyrekcja Szkolna obejmujący lata [1810] 1864-1917¹⁷³.

W skład zespołu Kielecka Dyrekcja Szkolna wchodziły dwie jednostki stanowiące dokumentację Szkoły Elementarnej w Chęcinach. W pierwszej z nich znaleźć można min. tabelaryczny *Wykaz obejmujący w sobie opis stanu szkółek parafialnych Elementarnych i ich funduszy*¹⁷⁴, *Protokół zaprowadzenia Towarzystwa Szkółki Elementarnej w parafii chęcińskiej egzystującej w mieście Chęcinach z 1819 r.*¹⁷⁵, *Wykaz protokołu zaprowadzającego Towarzystwo Szkółki Elementarnej w Parafii Chęcińskiej z 1822 r.*¹⁷⁶ oraz dość liczne *Raporty o uczniach* niebędące niczym innym jak arkuszami ocen¹⁷⁷. Szczególną wartość historyczną mają kopie dwóch przywilejów dla szkoły chęcińskiej, z których pierwszy wydany został przez króla Stefana Batorego, zaś wystawcą drugiego był prymas Stanisław Karnkowski¹⁷⁸. Drugi posyzt ma charakter bardziej ekonomiczny i zawiera głównie materiały dotyczące dochodów i wydatków szkoły oraz rozkłady składek od mieszkańców Chęcin na utrzymanie Szkoły Elementarnej¹⁷⁹. Zachowała się też dokumentacja Elementarnej Szkoły Żeńskiej w Chęcinach w postaci etatów dochodu i wydatku funduszy, rozkładów składek i korespondencji¹⁸⁰.

Rada Opiekuńcza Zakładów Dobroczynnych Powiatu Kieleckiego

Do 1817 r. nadzór nad instytucjami dobroczynnymi w Królestwie Polskim sprawowała Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych. Pierwszą odrębną instytucją o charakterze dobroczynnym była powołana 2 grudnia 1817 r. Rada Ogólna Dozorca Szpitali. Przy Komisjach Wojewódzkich powstały natomiast podległe jej Rady Szczegółowe, które sprawowały bezpośredni nadzór nad szpitalami. W 1832 r. w miejsce wspomnianych wyżej instytucji utworzono Radę Główną

¹⁷² A. Artymiak, *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816-1862)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1964, passim; W. Caban, *Szkolnictwo elementarne na ziemi kielecko-radomskiej (1809-1862)*, Kielce 1983, passim.

¹⁷³ Archiwum Państwowe, s. 51, 113.

¹⁷⁴ APK, Kielecka Dyrekcja Szkolna, sygn. 457, s. 4-9.

¹⁷⁵ Tamże, s. 129-133.

¹⁷⁶ Tamże, s. 19, 20.

¹⁷⁷ Tamże, passim.

¹⁷⁸ Tamże, s. 72-75.

¹⁷⁹ Tamże, sygn. 458.

¹⁸⁰ Tamże, sygn. 461.

Opiekuńczą przy Komisji Rządowej oraz Rady Szczegółowe Opiekuńcze przy każdym szpitalu. Rady szczegółowe zarządzały majątkiem danego zakładu lub szpitala, decydowały o przyjęciu pensjonariuszy, o umorzeniu kosztów leczenia, zawierały umowy na dostawy leków i żywności, przygotowywały projekty budżetów rocznych. W roku 1842 powołano natomiast Powiatowe Rady Opiekuńcze Zakładów Dobroczynnych. Sprawowały one nadzór nad dozoramii parafialnymi, w których gestii pozostawał zarząd szpitalami, otdąd nazywanymi domami schronienia dla starców i kalek. Rady Powiatowe kontrolowały głównie działalność organizacyjną i finansową dozorów parafialnych i instytucji dobroczynnych w powiecie. Rada Główna Opiekuńcza i Powiatowe Rady Opiekuńcze zniesiono w 1870 r. powołując jednocześnie Rady Gubernialne oraz Rady Powiatowe Opieki Społecznej¹⁸¹.

Objęmacją lata 1829-1870 zespół Rada Opiekuńcza Zakładów Dobroczynnych powiatu kieleckiego zawierający 140 jednostek archiwalnych wytworzonych przez różne instytucje o charakterze charytatywnym obszernie informuje o dobroczynności na omawianym obszarze. W zespole tym znaleźć można dwa poszyty dotyczące Chęcín. Zachowały się głównie Rachunki przychodu i rozchodu funduszu szpitala Chęcińskiego z lat 1844-1865, kwity i dowody do nich załączone, projekty etatu kasy szpitala z lat 50 i 60 XIX w., rachunki wydatków na reparację domu schronienia, listy ubogich oraz liczna korespondencja dotycząca funduszu i remontów szpitala¹⁸². Drugi poszyt dotyczy dzierżawy gruntów chęcińskiego szpitala (korespondencja, akt notarialny i wypis hipoteczny)¹⁸³.

Dyrekcja Ubezpieczeń w Warszawie

W początku XIX w. na ziemiach polskich powstały pierwsze instytucje ubezpieczeniowe. Na terenie Prus Południowych dla miast z Dyrekcjami w Poznaniu i Warszawie utworzono w 1803 r. Towarzystwo Ogniove, rok później zaś powołano Towarzystwo Ogniove dla Wsi. Po likwidacji obu instytucji na obszarze Księstwa Warszawskiego funkcjonowało utworzone w 1807 r. Towarzystwo Ogniove z Dyrekcją w Warszawie. Natomiast w 1816 r. powołano Towarzystwo Ogniove dla Miast. Oba Towarzystwa podlegały wspólnej Dyrekcji Generalnej, którą mocą ukazu z dnia 29 XII 1842 r./10 I 1843 r. przekształcono w Dyrekcję Ubezpieczeń. Instytucja ta podlegała Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Przy komisjach wojewódzkich pracowali rachmistrze Dyrekcji Ubezpieczeń. Wraz z reformą administracyjną w końcu 1866 r. Dyrekcję Ubezpieczeń zlikwidowano, a jej kompetencje przejęły wydziały ubezpieczeń przy

¹⁸¹ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Rady Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych powiatu kieleckiego i Rady Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych powiatu olkuskiego*, oprac. I. Bałabuch, brw bmv; I. Pogorzelska, *Instytucje dobroczynne w guberni kieleckiej w drugiej połowie XIX wieku w świetle źródeł archiwalnych*, w: ...et quorum pars magna fui... *Księga pamiątkowa poświęcona profesrowi Zbigniewowi Janowi Góralskiemu*, Kielce 2003.

¹⁸² APK, Rada Opiekuńcza Zakładów Dobroczynnych Powiatu Kieleckiego, sygn. 76.

¹⁸³ Tamże, sygn. 77.

rządach gubernialnych i zarządach powiatowych. Zadaniem Dyrekcji Ubezpieczeń było ściąganie składek ubezpieczeniowych i wypłacanie odszkodowań. Dokumentacja wytworzona przez omawianą instytucję zawiera zestawienia ogólne informujące o wszystkich ubezpieczonych nieruchomościach oraz szacunki pojedynczych zabudowań. Te ostatnie dostarczają skrupulatnych wiadomości o wyglądzie, stanie zachowania, wymiarach i wartości obiektu oraz o osobie właściciela. Szacunki szczegółowe ponadto informują o materiale z jakiego wykonane zostały poszczególne części i detale budynku (m.in. okna, drzwi, podłogi) wraz z ich opisem i wymiarami. Do opisów dołączono ceny robocizny i materiałów budowlanych. Wszystkie te dane składały się na oszacowaną wartość budynku. Uzupełnieniem szacunków szczegółowych były plany, rysunki budynków, a ni rzadko także szkice sytuacyjne lokalizujące nieruchomości w układzie urbanistycznym miejscowości¹⁸⁴.

Znajdujący się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach zespół Dyrekcja Ubezpieczeń w Warszawie z lat 1822-1866 liczy 1644 jednostki archiwalne. Zachowały się w nim materiały obrazujące dziewiętnastowieczną chęcińską zabudowę, w tym także wykazy i szacunki szczegółowe zabudowań oraz plany sytuacyjne i szczegółowe plebani¹⁸⁵, kościoła parafialnego¹⁸⁶, i klasztoru franciszkanek w Chęcinach¹⁸⁷.

Urząd Parafialny w Chęcinach

Zapewne niewielką część materiałów będących wytworem kancelarii parafialnej w Chęcinach znalazła się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach tworząc zespół Urząd Parafialny w Chęcinach. Ten niewielki zespół, którego daty skrajne stanowią lata 1856-1939 zawiera jedynie 5 jednostek archiwalnych.

W aktach Urzędu Parafialnego w Chęcinach znalazł się Dziennik ekspedycyjny probostwa, w którym zapisywano dane o korespondencji wychodzącej z parafialnej kancelarii w latach 1856-1860 (wpisy za rok 1856 i 1860 są niekompletne)¹⁸⁸. Kolejny poszyt stanowią rozmaite rozporządzenia rządowe i konsytorskie z lat 1861-1902 w języku polskim i rosyjskim¹⁸⁹, następny zaś to polsko i rosyjskojęzyczna korespondencja Urzędnika Stanu Cywilnego z lat 1862-1907 dotycząca wydawania kopii i wyciągów akt stanu cywilnego¹⁹⁰. Analogiczny charakter ma kolejna jednostka z lat 1930-1939 spisana w języku polskim i niemieckim¹⁹¹.

¹⁸⁴ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Dyrekcja Ubezpieczeń z lat 1822-1866*, oprac. E. Laszczyk, Kielce 1963; *Katalog rysunków architektonicznych z akt Dyrekcji Ubezpieczeń w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach*, oprac. A. Penkalla, J. Szczepański, Warszawa 1993.

¹⁸⁵ APK, Dyrekcja Ubezpieczeń w Warszawie, sygn. 46, s. 17-22.

¹⁸⁶ Tamże, sygn. 47, s. 163-176.

¹⁸⁷ Tamże, s. 85-124.

¹⁸⁸ APK, Urząd Parafialny w Chęcinach, sygn. 1.

¹⁸⁹ Tamże, sygn. 2.

¹⁹⁰ Tamże, sygn. 4.

¹⁹¹ Tamże, sygn. 5.

W niewielkiej dutce zapisano z kolei nazwiska ofiarodawców i kwoty datków na reparację kościoła w 1870 r., a także wydatki na wspomniany wyżej cel¹⁹².

Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych

Archiwum Państwowe w Kielcach posiada w swym zasobie zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych z lat 1378-1789. Są to materiały zróżnicowane pod kątem proveniencyjnym i tematycznym.

W zbiorze tym znajduje się drugi pod względem starszeństwa znany dokument dotyczący Chęcina będący w posiadaniu Archiwum Państwowego w Kielcach. Jest nim pergaminowa bulla papieska z 24 stycznia 1648 r. o wymiarach 409 x 150 mm. W dokumencie tym papież Innocenty X udziela zupełnego odpustu kościołowi parafialnemu św. Bartłomieja i Trzech Króli w Chęcinach w dni świąt ich patronów. W dolnej części dokumentu znajduje się dopisek stanowiący pozwolenie na ogłoszenie papieskiej decyzji udzielone przez prymasa i arcybiskupa gnieźnieńskiego Macieja Łubieńskiego w dniu 19 grudnia 1648 r.¹⁹³

Wieżenie karne w Chęcinach

Jak już zostało wyżej wspomniane, zabudowania pofranciszkańskie w latach 1817-1927 służyły jako więzienie. Materiały dotyczące jego funkcjonowania w latach do 1915 r. można znaleźć w zespołach Rząd Gubernialny Radomski, Rząd Gubernialny Kielecki, Zarząd Powiatowy Kielecki czy Akta miasta Chęcina. Z lat 1915-1927 pochodzi natomiast zespół Więzienie karne w Chęcinach¹⁹⁴.

W dokumentacji zachowała się zaledwie jedna jednostka archiwalna, która dostarcza niezwykle skąpych wiadomości o prowadzonych w poklasztornym gmachu pracach remontowych¹⁹⁵.

Kończąc przegląd źródeł do dziejów chęcińskich kościołów w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach należy też podnieść kwestię rozproszenia tego typu archiwaliów. Wiele z nich znajduje się również w innych archiwach, w tym przede wszystkim: w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach¹⁹⁶, Archiwum Archi-

¹⁹² Tamże, sygn. 3.

¹⁹³ APK, Zbiór dokumentów papierowych i pergaminowych, sygn. 5; zob. http://checiny.polska.pl/dokumentyarchiwalne/gallery,Odpust_zupelny_dla_kosciola_parafialnego_sw_Bartlomieja_w_Checinach_z_1648_r_gid,315333,cid,6202.htm

¹⁹⁴ *Wstęp do inwentarza zespołu akt Więzienie karne w Chęcinach 1915-1927*, oprac. R. Guldon, Kielce 1975.

¹⁹⁵ APK, Więzienie Karne w Chęcinach, sygn. 82.

¹⁹⁶ Akta konsystorskie parafii Chęciny, sygn. PC-3/1, PC-3/2, PC-3/3, PC-3/4, PC-3/5, PC-3/6, PC-3/7; Akta parafii Chęciny, sygn. II PC-II/1, II PC-II/2, II PC-II/3, II PC-II/4, II PC-II/5, II PC-II/6, II PC-II/7, II PC-II/8; zob. też D. Olszewski, *Akta Konsystorza Kieleckiego jako podstawa źródłowa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 19 (1969) s. 5-30.

diecezjalnym w Gnieźnie¹⁹⁷, Archiwum Diecezjalnym we Włocławku¹⁹⁸, Archiwum Prowincji OO. Franciszkanów w Krakowie¹⁹⁹, archiwum zakładowym Urzędu Miasta w Chęcinach, archiwum parafialnym w Chęcinach, Archiwum Głównym Akt Dawnych²⁰⁰, Archiwum Państwowym w Radomiu²⁰¹, a także w archiwum kieleckiej Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu²⁰².

Przeprowadzony wyżej przegląd materiałów archiwalnych nie pozostawia wątpliwości, że w Archiwum Państwowym w Kielcach przynajmniej w kilkunastu zespołach archiwalnych znajdują się materiały, które wykorzystane można jako źródło do badań nad dziejami Kościoła katolickiego w Chęcinach. Omówione archiwalia odnoszą się w zasadzie jedynie do trzech instytucji kościoła katolickiego znajdujących się w Chęcinach: kościoła pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła, klasztoru franciszkanów i kościoła pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz klasztoru sióstr klarysek (od 1930 r. bernardynek) i kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Natomiast jeśli chodzi o pozostałe obiekty sakralne, a więc kościół św. Ducha, kaplicę św. Leonarda (do 1927 r. więzienna), kaplicę cmentarną to dotyczące ich informacje są niezwykle skąpe i fragmentaryczne. Specyfika chronologiczna zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach sprawia, że próżno szukać w nim materiałów dotyczących kościoła św. Jakuba, czy kaplicy zamkowej.

Omawiając proveniencję zaprezentowanych powyżej archiwaliów, należy stwierdzić, że jest to dokumentacja wytworzona przede wszystkim przez organa administracji ogólnej szczebla gubernialnego (Rząd Gubernialny Radomski, Rząd Gubernialny Kielecki), a dla XX w. wojewódzkiego (Urząd Wojewódzki Kielecki I, Urząd Wojewódzki Kielecki II, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach, Urząd Wojewódzki w Kielcach) oraz szczebla powiatowego

¹⁹⁷ Szerzej zob. M. Aleksandrowicz, J. Rył, W. Zientarski, *Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, w: Dzieje Poznania i województwa poznańskiego. Informator o materiałach archiwalnych*, t. 2, red. C. Skopowski, Warszawa 1982, s. 85-235.

¹⁹⁸ Szerzej zob. S. Librowski, *Repertorium wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. I: *Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, ABMK 29 (1974).

¹⁹⁹ M. Dębowska, *Archiwa kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, Kielce 2002, s. 147.

²⁰⁰ Przede wszystkim wymienić należy zespół Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych; szerzej zob. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach, zespołach, t. 1 Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Karwasińska, Warszawa 1975; *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zasobie archiwalnym, t. 2 Epoka porobiorowa*, red. F. Ramotowska, Warszawa 1998; A. Stebelski, *Źródła do dziejów ziemi kieleckiej w AGAD w Warszawie*, „Pamiętnik Świętokrzyski 1930”, Kielce 1931.

²⁰¹ Archiwalia dotyczące Chęcina zawarte są w następujących zespołach Archiwum Państwowego w Radomiu: Rząd Gubernialny Radomski, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej; zob. *Archiwum Państwowe w Radomiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, red. H. Kisiel, Warszawa 1996.

²⁰² M. Oziebłowski, A. Szczerba, *Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie. Delegatura w Kielcach*, w: *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009.

(Naczelnik Powiatu Kieleckiego, Zarząd Powiatowy Kielecki, Starostwo Powiatowe Kieleckie I). Niezwykle skąpe materiały zachowały się natomiast w materiałach proveniencji władz miejskich (Akta miasta Chęciny, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chęcinach). Niewiele zespołów archiwalnych, których twórcami były organa administracji specjalnej (Kielecka Dyrekcja Szkolna, Dyrekcja Ubezpieczeń, Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chęcinach, Rada Zakładów Dobroczynnych Powiatu Kieleckiego). Jedynym zespołem proveniencji kościelnej jest Urząd Parafialny w Chęcinach.

Jeśli chodzi o klasyfikację chronologiczną będących przedmiotem prezentowanego artykułu materiałów archiwalnych, to bardzo niewiele źródeł do dziejów miasta Chęciny, jak i znajdujących się w nich świątyń zachowało się z okresu przedrozbiorowego. Są to jedynie dwa dokumenty pergaminowe, nieco dokumentów w aktach Rządu Gubernialnego Radomskiego oraz sumariusze ksiąg metrykalnych. Znakomicie natomiast udokumentowane są dzieje kościoła katolickiego w Chęcinach w okresie XIX w., dzięki licznym i obszernym materiałom stanowiących zawartość zespołów Rząd Gubernialny Radomski i Rząd Gubernialny Kielecki, które uzupełniają akta Naczelnika Powiatu Kieleckiego, Zarządu Powiatowego Kieleckiego, a w mniejszym stopniu akta Dyrekcji Ubezpieczeń, Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chęcinach i akta Urzędu Parafialnego w Chęcinach. Niewiele informacji w przedmiotowym temacie odnaleźć można w aktach pochodzących z okresu dwudziestolecia międzywojennego, czyli w zespołach Urząd Wojewódzki Kielecki I i Starostwo Powiatowe Kieleckie I. Kwerenda przeprowadzona w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach nie wykazała żadnych archiwaliów z okresu okupacji hitlerowskiej poświęconych chęcińskim świątynom. Z kolei wnikliwa kontrola kościoła katolickiego przez aparat państwa w dobie Polski Ludowej sprawiła, że dzieje kościoła na terenie Chęciny w okresie 1945-1990 są stosunkowo dobrze udokumentowane przez zespół Urząd Wojewódzki Kielecki – Wydział ds. Wyznań.

Omawiana dokumentacja w większości spisana została w języku polskim. Drugą grupę stanowią akta rosyjskojęzyczne pochodzące z drugiej połowy XIX i początków XX w. (w tym przede wszystkim takie zespoły jak: Rząd Gubernialny Kielecki, Zarząd Powiatowy Kielecki, a częściowo także Akta Stanu Cywilnego i Urząd Parafialny w Chęcinach). Łącznie reprezentują dwa pergaminy (szesnasto- i siedemnastowieczne) oraz kilka dokumentów w zespole Rząd Gubernialny Radomski. Na materiały spisane w języku niemieckim natrafiono także w aktach Rządu Gubernialnego Radomskiego i Urzędu Parafialnego w Chęcinach.

Wśród zaprezentowanych materiałów przeważa dokumentacja aktowa, wśród której szczególnego zasygnalizowania wymagają dwa pergaminy. Ponadto odnaleziono także nieliczne materiały kartograficzne i rysunki techniczne.

Mówiąc o materiałach archiwalnych do dziejów chęcińskich kościołów przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach nie sposób nie zauważyć, że większość z nich traktuje głównie o budynkach świątyń znajdujących się w Chęcinach. Wspomniana dokumentacja począwszy od początku XIX, a na schyłku lat 90 XX stulecia kończąc, informuje przede wszystkim o pracach bu-

dowlanych, remontowych, adaptacyjnych i konserwatorskich prowadzonych w kościele parafialnym św. Bartłomieja Apostoła, kościele i klasztorze sióstr klarysek (od 1930 r. bernardynek) oraz kościele i klasztorze franciszkanów. Dla XIX w. są to głównie liczne kosztorysy, wykazy wydatków, rachunki, kwity, kontrakty i rozkłady składek parafian na cele reparacji danego obiektu, protokoły rewizyjno-odbiorcze gmachów, dokumentacja dotycząca pożyczek bankowych na prowadzenie robót remontowych. Z okresu XX w. pochodzi dokumentacja o charakterze inwentaryzacyjnym i konserwatorskim (kosztorysy, decyzje, pozwolenia, rachunki, umowy próby o pożyczki na prowadzenie prac konserwatorskich, sprawozdania, protokoły z przeprowadzonych robót,) oraz liczna korespondencja będąca efektem zabiegów i starań o roztoczenie opieki nad chęcińskimi zabytkami sakralnymi. Druga kategoria materiałów dotyczy spraw ekonomicznych instytucji kościoła katolickiego w Chęcinach. Są to akta poświęcone zamianie gruntów kościelnych, umowy dzierżaw, fundusze pokładnego, inwentarze kościoła. Nie można też pominąć archiwaliów, które powstały jako efekt starań sióstr bernardynek i braci franciszkanów o zwrot kompleksów klasztornych. Wspomnieć też w końcu wypada dokumentacją instytucji silnie jeszcze w XIX w. związanych z kościołem katolickim: szkoły i szpitala w Chęcinach

Podsumowując powyższe rozważania uznać należy, że w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach znajduje się szereg materiałów, które jako uzupełnienie archiwaliów pochodzących z innych archiwów, przede wszystkim kościelnych, stanowią cenną podstawę źródłową do badań nad historią stosunków kościelnych w Chęcinach w XIX i XX stuleciu. Szczegółne znaczenie omówiona dokumentacja może mieć w kwestii poznania stanu ekonomicznego poszczególnych instytucji chęcińskiego kościoła katolickiego. Wskazane powyżej materiały dotyczące remontów i prac konserwatorskich poszczególnych obiektów sakralnych służące mogą również historykom sztuki. Akta Stanu Cywilnego z kolei stanowią istotną bazę dla poszukiwań genealogicznych, demograficznych i antropimicznych.